

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

DĚJINY MĚSTA TŘEBÍČE V DOBĚ BAROKNÍCH VALDŠTEJNŮ
BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Roman Bence

Historie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Kilian Ph. D.

PLZEŇ 2019

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 25. dubna 2019

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji panu Doc. PhDr. Janu Kiliánovi Ph.D. za jeho užitečné rady a připomínky.

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá historií západomoravského města Třebíč 17. a první poloviny 18. století. Zkoumané období je spojené s významným rodem Valdštejnů, kterému město v té době patřilo. Cílem práce je představit život ve městě, které v daném období výrazně změnilo svoji tvář. Samotné jádro práce začíná představením jednotlivých majitelů trebičského panství mezi lety 1613-1760. Zkoumá se zde jejich spojitost s Třebíčí, vztah k poddaným a zejména to, jaká byla v té době politická situace uvnitř města. Následně je v práci zmapován demografický vývoj a sociální problematika, přičemž jsou zde také představeny měšťanské elity a další významné postavy ve městě. Další část se věnuje hospodářskému vývoji, kde hlavní pozornost získávají cechy. Následuje kultura a vzdělanost. V této části je pozornost věnována městskému písemnictví, barokním stavbám a přestavbám a školství. Práce je uzavřena náboženskou problematikou. Prostor zde dostávají jednotliví faráři a zejména Židé, kteří byli ve městě hojně zastoupeni.

Abstract

This bachelor thesis examines the history of western Moravia city Trebic during the 17th and the first half of 18th century. Examined period is connected to the famous Waldstein family, to which the city belonged in that time. The goal of this bachelor thesis is to present the life in the city, which has changed its face dramatically during this historical period. The work begins by presenting each one of the city owners during 1613-1760. The author studies connections of the owners to the city, relationship to their subjects and most importantly the political situation inside the city. The work follows by describing demographical development and social problems of Trebic and at the same time introduces burgher elites and the most important city members. The next part of the thesis examines economical advance of the city, in which the biggest attention is given to city guilds. Then the work studies culture and education in Trebic by describing urban literature, education, baroque buildings and reconstructions. Lastly, the thesis studies the religion in Trebic and gives attention to many preachers and most importantly to Jews, who were living in Trebic in great numbers.

Klíčová slova

Třebíč; Valdštejnové; vrchnost; měšťanstvo; třicetiletá válka; protireformace; cechy; baroko; Židé.

Keywords

Třebíč; Waldstein; family; manorial lords; bourgeoisie; thirty years' war; counter – reformation; guilds; baroque; Jewish people.

Obsah

Úvod.....	1
1 Historie města do roku 1613	4
1.1. Dějiny od založení benediktínského kláštera do jeho vypálení.....	4
1.2. Město v rukou Pernštejnů a Osovských z Doubravice	6
2. Geografické vymezení města	8
3. Valdštejnové na třebíčském panství	9
3.1. Kateřina z Valdštejna.....	9
3.1.1. Manželství s Karlem starším ze Žerotína	9
3.1.2. Vztah k poddaným.....	10
3.1.3. Politická situace ve městě 1613–1628.....	10
3.1.4. Závěť	12
3.2. Majitelé třebíčského panství 1628–1655.....	13
3.2.1. Adam z Valdštejna	13
3.2.2. Rudolf z Valdštejna	14
3.2.3. Spravování panství mezi lety 1640–1655	15
3.2.4. Politická situace ve městě v letech 1628–1655	15
3.3. Majitelé třebíčského panství ve druhé polovině 17. století	16
3.3.1. Adam František z Valdštejna	16
3.3.2. František Augustin z Valdštejna	17
3.3.3. Karel Ferdinand z Valdštejna	17
3.3.4. Politická situace ve městě ve druhé polovině 17. století	18
3.4. Majitelé třebíčského panství v 18. století do roku 1760.....	19
3.4.1. Boj o panství.....	19
3.4.2. Jan Josef z Valdštejna	20
3.4.3. František Heřman Arnošt z Valdštejna	21
3.4.4. František Josef Jiří z Valdštejna	21
3.4.5. Politická situace ve městě v 18. století do roku 1760.....	22
4. Demografický vývoj a sociální problematika	24
4.1. Demografický vývoj.....	24
4.1.1. Demografický vývoj ve druhé polovině 17. století	24
4.1.2. Demografický vývoj v první polovině 18. století.....	25
4.2. Sociální problematika.....	25

4.2.1. Sociální problematika v době třicetileté války	25
4.2.2. Sociální problematika ve druhé polovině 17. století	26
4.2.3. Sociální problematika v první polovině 18. století.....	27
4.3. Měšťanské elity	28
4.3.1. Rod Kvasničkových	28
4.3.2. Rod Plachetských	29
4.3.3. Další významní měšťané	30
5. Hospodářský vývoj.....	32
5.1. Cechy a řemesla	32
5.1.1. Cech soukenický	33
5.1.2. Cech tkalcovský	34
5.1.3. Další cechy	35
5.2. Zemědělství	37
5.3. Obchod	38
6. Kultura a vzdělanost.....	40
6.1. Písemnictví.....	40
6.1.1. Jan Suchenius Novobydžovský	40
6.1.2. Mikuláš Bissata	41
6.1.3. Jan Jakub Schelhorn	41
6.1.4. Martin Josef Matlocius	42
6.1.5. Hilarion	43
6.2. Barokní opravy a přestavby.....	43
6.2.1. Kostel sv. Martina	43
6.2.2. Kostel Nejsvětější Trojice	44
6.2.3. Bazilika sv. Prokopa.....	44
6.3. Barokní stavby	45
6.3.1. Kapucínský kostel a klášter na Jejkově.....	45
6.3.2. Synagogy v Podklášteří	45
6.3.3. Kostelíček.....	46
6.4. Vzdělanost.....	46
7. Náboženství.....	48
7.1. Protestantská Třebíč	48
7.1.1. Jakub Petrozelín	48
7.1.2. Vavřinec Justýn	49

7.2. Průběh rekatolizace v Třebíči.....	50
7.3. Katoličtí faráři v Třebíči.....	51
7.4. Řády a bratrstva.....	52
7.4.1. Řád kapucínů.....	52
7.4.2. Bratrstvo sv. Anny	53
7.5. Židé v Podklášteří v 17. a 18. století	54
7.5.1. Dějiny židovské obce do vzniku ghetta.....	54
7.5.2. Dějiny židovské obce po vzniku ghetta.....	55
7.5.3. Židovští familianti	56
Závěr	58
Summary	61
Bibliografie	62
Obrázkové přílohy.....	66

ÚVOD

Tématem bakalářské práce je zpracování jednoho dějinného úseku autorova rodného města, ve kterém prožil své dětství, získal základní i střední vzdělání a nadále zůstává trvalým bydlištěm. Hlavním důvodem výběru tématu je tedy velice osobní a úzký vztah autora k městu Třebíči. Práce je zaměřena na období, kdy se Třebíč dostala do rukou významného šlechtického rodu Valdštejnů. Těm město patřilo od roku 1613 až do roku 1945. Valdštejnové se do historie zapsali jako jeden z nejvýznamnějších šlechtických rodů v českých zemích. Konexe Třebíče s Valdštejny se staly předmětem mého výzkumu, nicméně práce se nezabývá celým obdobím Valdštejnů ve městě, nýbrž jen 17. a první polovinou 18. století. Prvních 150 let tohoto rodu ve městě bylo poznamenáno celoevropským konfliktem známým jako třicetiletá válka a následnou rekatolizací.

Hlavním cílem práce je představení života ve městě Třebíči v 17. a první polovině 18. století po stránce politické, sociální, hospodářské, kulturní a náboženské v kontextu trebičského panství, které bylo pod správou rodu Valdštejnů. S tím souvisí také dílčí cíle. Tím prvním je uvést na scénu neznámé postavy, které měly svoji významnou roli ve městě, ať už jde o trebičské pány z řad Valdštejnů, bohaté obchodníky katolického či židovského vyznání, cechmistry, faráře, městské písaře a některé představitele městské rady. Druhým dílčím cílem je provedení komparace zkoumaných období, tedy období třicetileté války, protireformace ve druhé polovině 17. století a první poloviny 18. století. Třetím dílčím cílem je pak zachycení barokní tváře města.

Nejstěžejnějším dílem předcházejícím tomuto tématu je publikace zpracovaná triem autorů, Jiří Uhlíř, Eva Nováčková a Rudolf Fišer, pod názvem *Třebíč: dějiny města*. Jedná se o publikaci, která zpracovává historii města od založení benediktinského kláštera až do poloviny 18. století. Pasážemi týkající se 17. a první poloviny 18. století se zabýval PhDr. Rudolf Fišer. Právě on je autorem, který se bádáním obdobím zabýval nejvíce a pro jeho poznání učinil nejvíce práce. Ve zmíněném díle se mu velmi obsáhle podařilo zpracovat politické dějiny města Třebíče v kontextu s českými a evropskými dějinami. Méně obsáhle jsou v díle také zahrnuty hospodářské, sociální a demografické poměry ve městě.

Pro zpracování této práce se však staly důležitými také jiné publikace zpracované doktorem Fišerem. Vynikajícím zdrojem je dílo *Třebíč: paměť kláštera a města*, jež zpracovává a aktualizuje všechny kroniky města Třebíče, které byly v minulosti sepsány. Součástí díla jsou také stručně podané informace o autorovi, době, ve které tvořil,

a okolnostech vzniku kroniky. Dalším klíčovým zdrojem ke zpracování této práce je publikace *Bazilika sv. Prokopa, Židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*, kde Fišer podrobně podává informace o bazilice od jejího vzniku až do současnosti a o historii židovského města.

Otázkou Valdštejnů se zabývala a dodnes zabývá historička Jana Bečková. Ve svém díle *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945* podrobně zpracovala životopisy jednotlivých majitelů třebíčského panství z rodu Valdštejnů.

Dějiny města se velice podrobně zabýval Čeněk Sameš, který ve svém díle *Stručné dějiny města Třebíče*, psané pod pseudonymem Vincenc Sameš, podrobně líčí historii města od jeho vzniku až do 19. století. K sepsání práce mi byly užitečné jeho informace o událostech třicetileté války a následné rekatolizaci v Třebíči. V díle je zachycena především politická, sociální a náboženská problematika.

Při psaní práce vycházím z několika pramenů. Většina primárních zdrojů ke zpracování daného tématu je uložena ve Státním okresním archivu Třebíč. Pracuji však i s digitalizovanými prameny, které jsou uloženy v Moravském zemském archivu v Brně. Převažují nicméně literární zdroje, které jsou dostupné v Městské knihovně v Třebíči, ale také ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje. Své uplatnění nacházejí v práci také články z periodik, zejména z vlastivědného sborníku *Západní Morava*. Práce je sepsána kombinováním těchto zdrojů a strukturována do sedmi kapitol, které pak budou následně rozčleněny do jednotlivých podkapitol, z nichž některé se dělí i do dalších částí.

První kapitola slouží jako vstup do tématu. Jsou v ní stručně zmíněny historické události, na které následně navazuje jádro celé práce. Kapitola se člení do dvou podkapitol. Ta první se zabývá dějinami města od založení benediktinského kláštera až do roku 1468, kdy bylo město vypáleno. Ta druhá pojednává o období po této nešťastné události, kdy bylo město v rukou Pernštejnů a Osovských z Doubravice, a končí rokem 1613, kdy se stalo majetkem rodu Valdštejnů.

Ve druhé, velice stručné kapitole vymezují město geograficky, a to nikoli pouze polohu Třebíče v rámci České republiky a celkovou rozlohu bývalého třebíčského panství, ale také to, jaké čtvrti či předměstí bývaly a dodnes jsou zahrnuty do třebíčské aglomerace. Tato kapitola slouží k lepší orientaci v práci.

Samotné jádro práce začíná až třetí kapitolou. Jedná se o její nejrozsáhlejší část. Představuji v ní majitele z rodu Valdštejnů od roku 1613 do roku 1760. Kapitola je rozdělena podle jednotlivých období do čtyř podkapitol. První se věnuje pouze Kateřině z Valdštejna,

první majitelce třebíčského panství z rodu Valdštejnů. Ve druhé je pojednáno o správcích panství od roku 1628 do roku 1655. Třetí představuje přehled majitelů panství ve druhé polovině 17. století a čtvrtá v první polovině 18. století až do roku 1760. Jednotlivé podkapitoly pojednávají o tom, jaký byl vztah vrchnosti k poddaným a městu samotnému, co v Třebíči zanechali, čím byli oblíbeni či nenáviděni. Jednotlivé podkapitoly jsou doprovázeny nástinem politické situace ve městě napříč bádaným obdobím.

Čtvrtá kapitola je složena ze tří podkapitol a pojednává o demografickém vývoji a sociální problematice ve městě. Úkolem první podkapitoly, tedy demografického vývoje, se stalo provedení analýzy počtu narozených, úmrtnosti a sňatků. Ve druhé podkapitole dochází k podrobnějšímu popsání sociální problematiky. Sledována je životní úroveň měšťanstva a finanční transakce, které muselo město vrchnosti každoročně splácet. Ve třetí podkapitole je věnována pozornost některým příslušníkům měšťanských elit, kteří sehráli ve městě významnější roli.

Pátá kapitola zkoumá ve třech podkapitolách hospodářský vývoj ve městě. Prostor zde dostávají především cechy, ale také obchod a zemědělství. V podkapitole týkající se cechů se zaměřují na dva nejvýznamnější z nich a popisují zvláště jejich strukturu. O dalších ceších je pojednáno jen okrajově. V podkapitole věnující se zemědělství sledují zejména podmínky pro něj. Podkapitola obchod má za úkol shrnout, s čím se nejčastěji obchodovalo a kdo mezi třebíčské obchodníky vlastně patřil.

V šesté kapitole sepisují poznatky o kultuře a vzdělanosti sledovaného období. Kapitola je rozčleněna do čtyř podkapitol. V první z nich sledují otázku písemnictví, ve druhé věnují prostor barokním přestavbám a opravám. Třetí se týká staveb, které byly v baroku ve městě postaveny, závěrečná podkapitola otázkou školství.

V poslední kapitole je formou pěti podkapitol věnována pozornost náboženské problematice. V první podkapitole dostává prostor otázka protestantismu ve městě. Součástí je také krátký životopis dvou protestantských farářů, jednoho evangelíka a jednoho českého bratra. Ve druhé sledují proces přechodu města ke katolictví. Třetí podkapitola zahrnuje výčet katolických farářů. Ve čtvrté je představen význam řádu kapucínů a Bratrstva sv. Anny. V závěrečné podkapitole je věnována pozornost židovské problematice ve městě před vznikem ghetta i po něm. Prostor zde dostávají také někteří významní židovští představitelé.

1 HISTORIE MĚSTA DO ROKU 1613

Historie města, které ovlivňovalo kulturní, ekonomické i společenské dění na jihozápadní Moravě, zasahuje daleko do minulosti.¹ Dějiny města začínají založením třebíčského benediktinského kláštera v roce 1101.²

Klášter byl založen dvěma přemyslovskými bratry, Oldřichem Brněnským a Litoldem Znojemským, v blízkosti hradu nebo hrádku Třebeč.³ V místě založení kláštera se rozkládal Třebečský les, jehož středem protékala řeka Jihlava.⁴

1.1. DĚJINY OD ZALOŽENÍ BENEDIKTÍNSKÉHO KLÁŠTERA DO JEHO VYPÁLENÍ

Třebíčský klášter patřil původem k vůbec nejstarším v zemi. Stejně jako klášter rajhradský a hradištský náležel k řeholi „černých mnichů“. Třebíčští opati disponovali rozsáhlým pozemkovým majetkem.⁵ Mniši museli nosit kapuci, která se později stala součástí městského znaku. Stejně jako ostatní kláštery, tak i třebíčské opatství začalo kolonizovat území, která dostávala darem. V polovině 12. století patřilo ke klášteru 76 vesnic. Obyvatelé, kteří pobývali na klášterní půdě, žili ve feudálních vztazích.

Prvním opatem se od založení kláštera až do své smrti roku 1138 stal jistý Cuno. Ten je spjat s počátky staveb klášterních objektů.⁶ Jedná se o kapli sv. Benedikta z roku 1104 vysvěcenou pražským biskupem Heřmanem a klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie, který byl roku 1109 vysvěcen olomouckým biskupem Janem II.⁷ Dalšími představiteli z řad opatů byli Vojtěch, Naděj, Tiburcius, Lukáš, Zvěst či Arnold.

Okolo kláštera došlo k velkému rozvoji řemeslné výroby. Též začaly vznikat první tržní osady, ze kterých pak vznikla předměstí. Kolem roku 1240 došlo k rozsáhlé přestavbě kláštera. Ten byl přebudován na klášterní hrad. Díky přestavbě došlo ke vzniku dnešní baziliky svatého Prokopa. Původně nesla bazilika název Nanebevzetí Panny Marie. Svatý Prokop se stal patronem až roku 1704. Stavba baziliky byla dokončena někdy kolem roku 1260.⁸

¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 9.

² KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 12.

³ FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996, s. 7.

⁴ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 16.

⁵ FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996, s. 11.

⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 15–21.

⁷ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 12.

⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 21–26.

První písemnou zmínku o Třebíči jako městu obsahuje listina opata Martina z roku 1277. Ten v ní chválí lokátora⁹ Heřmana a oceňuje ho tím, že jeho dům je zbaven všech berní, daní a dávek. Heřman je tedy pokládán za zakladatele města. Město bylo založeno na pravém břehu řeky Jihlavy. Třebíč byla městem poddanským. O správě města se nám do roku 1335 nedochovalo nic. Pravděpodobně ale byla stejná jako v jiných poddanských městech. Nejvyšší funkci ve městě měl rychtář.¹⁰

Velmi důležitá byla pro město listina vydaná roku 1335 v Německém Brodě. Vydal ji tehdejší markrabě moravský Karel IV a potvrzena byla českým králem Janem Lucemburským. Listina nařizuje, aby bylo město obeháno hradbami a aby bylo spravováno stejným právem jako město Znojmo.¹¹ Znamenalo to, že základem městské správy má být dvanáctičlenná městská rada. Dále byl ustavován městský písař a bylo dohlíženo na cechy, školy a špitály. Moc městského rychtáře začala být postupně omezována a do čela byl postaven purkmistr, který byl volen na čtyři neděle, což vlastně znamená, že během roku se ve funkci purkmistra vystřídal všichni členové rady.¹²

V roce 1425 se husitské posádce podařilo dobýt klášter. Tímto činem se do města dostalo husitství.¹³ V dalším desetiletí bylo město oporou táboritů na Moravě. Dostalo se do přímého kontaktu s propagátory husitské revoluce. Není jisté, jak dlouho husité v Třebíči zůstali. Město mělo být ale znovu dobyto v květnu roku 1430. V čele husitské posádky stál Prokop Holý. Roku 1435 bylo město od husitů osvobozeno. Posádka táboritů byla pro město přítěží.¹⁴

Po husitských válkách byl třebíčský klášter v obrovské krizi oproti městu, které vzkvétalo. I přesto muselo dojít k opravám města a rozšíření opevnění. Nejčastějším povoláním obyvatelstva bylo řemeslo. Už v první polovině 15. století ve městě existovala soukenická výroba. Měšťané disponovali také širokými obchodními kontakty.

V době česko – uherské války stál konvent třebíčského kláštera na straně krále Jiřího z Poděbrad.¹⁵ Po nerozhodných bojích u Znojma se Jiřího syn Viktorin z Poděbrad stáhl do Třebíče, odkud pozoroval pohyby vojsk Matyáše Korvína, který byl o novém Viktorinově útočišti informován. Matyášova posádka dorazila do Třebíče 12. května roku 1468. Po téměř

⁹ Lokátorem byla osoba, která byla ve středověku majitelem půdy pověřena založením města.

¹⁰ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 27–28.

¹¹ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 13.

¹² KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíč: J.F. Kubeš, 1874, s. 71–78.

¹³ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 14

¹⁴ KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíč: J.F. Kubeš, 1874, s. 114–122.

¹⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 52–55.

měsíčním obléhání se Viktorinovi podařilo z města uniknout. Matyáš z města odtáhl 20. června.¹⁶ Až 4000 lidí trpělo uvnitř kláštera hladu. Na sedm let se v Třebíči zastavil život. Město bylo vypáleno a zpuštěno.¹⁷

1.2. MĚSTO V RUKOU PERNŠTEJNŮ A OSOVSKÝCH Z DOUBRAVICE

Třebíč byla do roku 1478 majetkem Zdeňka ze Šternberka, jednoho z čelních představitelů Zelenohorské jednoty. Podle kronikáře Eliáše Střelky začalo být město znovu budováno sedm let od jeho vypálení.¹⁸

Král Vladislav II. Jagellonský, který mimo jiné ve městě pobýval v roce 1483, kdy se tu schovával před morem, zastavil třebíčský klášter 15. prosince 1490 Vilémovi z Pernštejna. Měl za úkol očistit klášter od všech jeho dluhů. Vilém z Pernštejna takto za Jagellonců získal i další statky. Jeho zásluhou došlo ve městě roku 1492 ke vzniku rybníkářství. Vilém z Pernštejna nechal také rekonstruovat zničený klášter. Začátkem 16. století se začaly zřizovat cechovní organizace. Nejbohatším a platově nejzatíženějším cechem bylo řeznictví. V roce 1515 třebíčské opatství dědičně získal Vilémův nejstarší syn Jan z Pernštejna. Po něm roku 1536 zástavní list na město obdržel Jan Jetřich, který si vzal za ženu Janovu dceru.¹⁹

Jan Jetřich byl jedním z mála feudálů, který ze svého panství vyhnal Židy. Právě díky Jetřichovi došlo k definitivnímu zániku kláštera. Jako stoupenec luteránství udělal ve městě spoustu zásahů v neprospěch katolictví. V roce 1546 se město opět vrátilo Pernštejnům.²⁰

V roce 1547 město získalo od vrchnosti po ekonomické stránce nejdůležitější privilegium, a to právo mílové. V listině můžeme také pozorovat zásahy vrchnosti do vnitřní samosprávy.²¹ V roce 1548 zemřel Jan z Pernštejna a panství přešlo na jeho syna Vratislava. Klášter se postupně změnil v zámek. V roce 1556 koupil třebíčské panství Burian Osovský a město se tak stalo majetkem Osovských z Doubravice.²²

Nejvýznamnějším představitelem Osovských byl Smil Osovský z Doubravice. V čele panství stál 55 let, tedy od roku 1568 do roku 1613.²³ Během panování tohoto rodu

¹⁶ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 15–16.

¹⁷ KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíči: J.F. Kubeš, 1874, s. 168.

¹⁸ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 16.

¹⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 61–65.

²⁰ NIKODÉM, Vilém. *Dějiny města Třebíče: období 1468-1660*. V Třebíči: J. Lorenz, 1931, s. 56–60.

²¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 66.

²² KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 17.

²³ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíči: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 9.

třebíčské panství vzkvétalo. Smil Osovský byl typickým představitelem moravské šlechty doby předbělohorské. Všechny významné události nechával zapisovat. Už od roku 1575 nechal všechno zaznamenávat do tzv. Codexu Dubraviciana.²⁴ V té době byl městským písařem Eliáš Střelka Náchodský, který nechal sepsat kroniku města od založení benediktinského kláštera až do roku, kdy byla kronika sepsána.²⁵ Spolu s Osovskými přišla do Třebíče vrchnost, která se hlásila k Jednotě bratrské. Ve druhé polovině 16. století a na začátku 17. století měly všechny evangelické církve ve městě svobodu. V roce 1607 udělil Smil Osovský svým poddaným náboženskou svobodu podle augšpurské konfese.

Ve druhé polovině 16. století došlo k velkému rozvoji cechů, a také k potvrzení cechů nových. Nejvýznamnější a nejpočetnější cech s nejdokonalejší organizací měli soukeníci. Dalším významným cechem, po kterém se zachovalo nejvíc pramenů, bylo tkalcovství. Vrchnost věnovala velkou pozornost i cechu mlynářskému, který patřil k nejbohatším. Mezi nejbohatší měšťany patřili také mistři cechu mydlářského. V roce 1573 se setkáváme s novým cechem, a to kloboučnickým.²⁶ V roce 1580 vrchnost schválila cechovní řád ševcovský a roku 1592 pak cechovní řád krejčovský.²⁷

Ve druhé polovině 16. století se ve městě setkáváme s renesancí. Významnou stavbou je Františkovský dům, který je však v Třebíči mnohem známější pod názvem Malovaný dům. Nechal ho pro sebe postavit vlašský kupec Francesco Calligardi.²⁸ Druhým takovým renesančním domem ve městě je Černý dům, který patřil mydlářskému mistrovi Janu Ráblovi. V těchto dvou domech následně bydleli bohatí měšťané. Domy poskytovaly prostor pro řemeslo, ale také společenskou prestiž.²⁹

Smil Osovský krátce před svou smrtí ustanovil dědičkou třebíčského panství svoji manželku Kateřinu z Valdštejna. Zemřel 13. února 1613. Tímto dnem se město i s celým panstvím stalo majetkem Valdštejnů.³⁰

²⁴ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 77–79.

²⁵ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 18.

²⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 81–95.

²⁷ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 18.

²⁸ FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996. s. 97.

²⁹ Tamtéž, s. 99.

³⁰ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 19.

2. GEOGRAFICKÉ VYMEZENÍ MĚSTA

Třebíč je moravské město, které leží na 33,5 stupních východní délky a 49,25 stupních severní šířky. Leží na obou březích řeky Jihlavy.³¹ Město Třebíč bylo během 17. a 18. století součástí rozsáhlého valdštejnského třebíčského panství. Rozsah panství se během období příliš neměnil. První valdštejnský urbář z roku 1629 říká, že součástí celého panství kromě Třebíče byla i městečka Kamenice s Vladislaví a třicet tři vesnic.³² Panství sousedilo na severovýchodě s panstvím Velké Meziříčí, které mezi lety 1592–1649 vlastnili Berkové z Dubé, na západě pak s panstvím Brtnice, které bylo v rukou jedné dosti vzdálené větve Valdštejnů. Nejvýznamnějším sousedem třebíčského panství byly na východě državy Karla staršího ze Žerotína, které náležely panství Náměšť nad Oslavou. Po sňatku Karla staršího ze Žerotína s Kateřinou z Valdštejna došlo k propojení třebíčského a náměšťského panství.³³ Třebíč patřila do Jihlavského kraje.³⁴ Ve druhé polovině 17. století byla sedmým největším městem na Moravě a patřila tak k největším poddanským městům českého království. Před ní už bylo jen Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Strážnice a Mikulov.³⁵

V 17. století existovaly dva různé významy pro pojem „město Třebíč“. Stále přežívalo středověké pojetí, které považovalo za město jen tu část, která byla obklopena hradbami. Domy, které stály před hradbami, patřily k jednotlivým předměstím. Nazývala se Jejkov, Stařečka, Nové Město a Horka. V 17. století se začalo pozvolna prosazovat, že pojem město Třebíč zahrne i všechna předměstí. Podklášteří a Nové Dvory se k městu začaly řadit až od 70. let 17. století. V té době se Podklášteří a Nové Dvory nebraly jako předměstí, ale jako samostatné vesnice.³⁶

Vnitřní město bylo tedy historickou částí uvnitř hradeb. Jednotlivá předměstí stojí buď na levém nebo na pravém břehu města. Mezi pravobřežní patří Jejkov ležící na východě, Stařečka na západě a Horka na jihu. Na levém břehu se nachází Nové Město ležící na východě, Nové Dvory na severovýchodě a Podklášteří na severozápadě.³⁷

³¹ KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče*. Třebíč: J.F. Kubeš, 1874, s. 5.

³² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 113–114.

³³ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-86894-10-2, s. 63.

³⁴ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII*. Praha: Libri, 2008, s. 666.

³⁵ Tamtéž, s. 682–683.

³⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 117.

³⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII*. Praha: Libri, 2008, s. 664–665.

3. VALDŠTEJNOVÉ NA TŘEBÍČSKÉM PANSTVÍ

Po bitvě na Bílé hoře vlastnili Valdštejnové v Čechách panství Mnichovo Hradiště, Duchcov, Litomyšl, Komorní Hrádek, Doksy, Svijany, Štáhlavy s hradem Kozel, Bělá pod Bezdězem, Hrubá Skála, Nový Bernštejn, Chocenice a na Moravě Židlochovice a Třebíč.³⁸ Třebíčské panství se stalo majetkem Valdštejnů v roce 1613. Po smrti Smila Osovského z Doubravice se majitelkou panství stala Kateřina Osovská, rozená z Valdštejna. Valdštejnové vlastnili třebíčské panství až do roku 1945.³⁹

3.1. KATEŘINA Z VALDŠTEJNA

3.1.1. MANŽELSTVÍ S KARLEM STARŠÍM ZE ŽEROTÍNA

Kateřina z Valdštejna se jako vdova po Smilu Osovském z Doubravice provdala za Karla staršího ze Žerotína 22. června 1614 a stala se tak jeho čtvrtou manželkou.⁴⁰ Jelikož vyznávala Kateřina luteránství, byla tedy první Žerotínovou manželkou, která nebyla stoupenkyní Jednoty bratrské.⁴¹ Před bitvou na Bílé hoře měl Žerotín na Moravě v držení panství Náměšť, Rosice, Přerov, Jinošov, Troubsko a Dřevohostice. Jeho majetek byl třetím největším na Moravě. Majetnější byli už jen olomoucký biskup Karel z Lichtenštejna a bratranec Ladislav Velen ze Žerotína. Sňatkem s Kateřinou se třebíčský zámek často stával dějištěm Žerotínových politických jednání.⁴²

Kateřině nedělal problém orientovat se v otázkách stavovské politiky, klíčových hospodářských problémech či náboženské otázce. Vynikala v epistolografii a společenských konverzacích. Do sňatku s Žerotínem vstupovala po svém prvním manželství finančně zajištěna.⁴³ Na rozdíl od svého manžela, který měl celý život problém s dluhy, uměla dobře hospodařit.⁴⁴ Žerotín si od ní peníze často půjčoval. V roce 1619 jí dlužil už 10 000 moravských zlatých. Třebíčský velkostatek si ale ponechala pouze jako svůj

³⁸ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 17.

³⁹ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 13.

⁴⁰ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna I*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3. s. 8.

⁴¹ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 19.

⁴² ODLOŽILÍK, Otakar. *Karel Starší ze Žerotína: 1564–1636*. V Praze: Melantrich, 1936. Historica (Melantrich), s. 20–22.

⁴³ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 19.

⁴⁴ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 102.

majetek. To samé učinil Žerotín se svými statky. Nicméně oba dva si s řízením svých statků vzájemně pomáhali.⁴⁵

3.1.2. VZTAH K PODDANÝM

Kateřina z Valdštejna je popisována jako osoba, která byla po celý život vstřícná k svým poddaným. Začátkem dvacátých let po bitvě na Bílé hoře došlo ke krizové situaci, která přinutila Kateřinu navázat kontakty s některými třebičskými měšťany. Prostřednictvím těchto kontaktů kontrolovala poměry na panství, když žila v exilu.⁴⁶

Jedním z třebičských měšťanů, se kterým si dopisovala, byl Pavel Kvasnička. Obstarával jí různé zboží na jarmarcích v Linci či Kremži, např. králíkové podšívky. Dopisovala si také s knězem Jakubem Petrozelínem, kterého například informovala o svém a manželově zdraví nebo ho prosila, aby ji informoval o morové epidemii, která během roku 1633 řádila. Dalším adresátem jejich dopisů byl třebičský purkrabí Sigmund Sokolovsky, se kterým řešila především hospodářské věci. Dopisovala si také s bratrem Adamem a synovcem Rudolfem. S těmi, zejména s Rudolfem, řešila především finanční záležitosti.⁴⁷ Finanční transakce Kateřině zprostředkoval Žid z Podklášteří, Mojžiš Bauer⁴⁸, který byl věřitelem mnoha křesťanských řemeslníků ve městě.

Vůči poddaným vystupovala Kateřina z Valdštejna mírně a laskavě. Důsledně však dbala na dodržování feudálního práva ze strany poddaných. Nedovolovala třeba, aby poddaný opustil město bez výhostního listu a souhlasu vrchnosti.⁴⁹

3.1.3. POLITICKÁ SITUACE VE MĚSTĚ 1613–1628

V roce 1618 vypukl celoevropský konflikt známý jako třicetiletá válka. Po vypuknutí stavovského povstání se čekalo na to, jaká přijde reakce z Moravy, kde měl pořádkové slovo Karel starší ze Žerotína. Ten zaujal neutrální stanovisko, přestože byl sám nekatolík.⁵⁰ Nedlouho po povstání se však na Moravu dostal duch odboje a názor Karla staršího ze Žerotína se stal menšinovým.⁵¹

⁴⁵ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebičském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 19.

⁴⁶ Tamtéž, s. 20.

⁴⁷ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna I*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3, s. 124.

⁴⁸ V některých publikacích se místo Bauer nachází příjmení Pauer a v některých se setkáváme s oběma variantami.

⁴⁹ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna II*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3, s. 215.

⁵⁰ DVOŘÁK, Rudolf. *Vlastivěda moravská*. V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1900, s. 541.

⁵¹ ODLOŽILÍK, Otakar. *Karel Starší ze Žerotína: 1564–1636*. V Praze: Melantrich, 1936. Historica (Melantrich), s. 153.

Třebíč byla v lednu roku 1619 poctěna návštěvou nově zvoleného krále Fridricha Falckého. Vrchnost na zámku mu poskytla nocleh, když byl na cestě do Brna, a byl obdarován dvěma kusy jemného sukna od soukenického cechu.⁵² Po bělohorské porážce třebíčské nekatolické obyvatelstvo sympatizovalo s poraženým králem. Díky korespondenci faráře Jakuba Petrozelína se správcem kutnohorské školy bylo město podrobně informováno o tom, co se děje v Čechách.

Císař Ferdinand II. udělil Karlovi ze Žerotína 9. prosince 1620 ochranný list na všechny Žerotínovy statky i s městem Třebíčí. Císařská armáda nesměla poddané obtěžovat, a naopak je měla chránit před drancováním. Z dopisu třebíčské městské rady, který byl adresován Františku Ditrichštejnovi, víme, že mezi 14.–15. prosincem 1620 císařské vojsko prošlo městem a zanechalo zde ochrannou posádku. Přítomnost posádky se však neobešla bez rabování a násilí na obyvatelstvu.⁵³

Počátkem ledna roku 1622 se ve městě ubytovala císařská posádka pod velením Dona Baltazara de Madarras. Město se muselo postarat o posádku i jejich koně.⁵⁴ Během dvanáctitýdenního pobytu dostala posádka v hotovosti 27 278 zlatých rýnských. Za oves pro koně zaplatilo město 6500 zlatých a za stravování vojáků dalších 12 000. Celkově město utratilo za Marradasovu posádku 48 509 zlatých. V prosinci následujícího roku se ve městě ubytovaly dva pluky slezského vojska, které měly posílit obležené císařské jednotky u Hodonína. Někteří měšťané museli ubytovat až dvacet pěšáků. Ve městě bylo po dobu dvaceti tří dní něco kolem tří tisíc vojáků. Tento pobyt stál město přes 90 000 zlatých.⁵⁵

V letech 1624 a 1625 se Třebíč snažila dostat z finanční krize. Koncem roku 1626 se do města znovu nastěhovali císařští vojáci a pobývali tu až do konce června 1627. Město bylo tak moc finančně vyčerpáno, že se městská rada obrátila na Kateřinu z Valdštejna, která Třebíči půjčila 12 265 kop grošů. Město muselo každoročně splácet 1500 kop grošů a odvádět úrok v podobě povinného odběru dvanácti beček panského vína k vyšenkování.⁵⁶

V letech 1622 a 1625 byly vydány reformační patenty. V první fázi došlo k odchodu bratrských a evangelických kazatelů, v druhé fázi pak k emigraci nekatolického

⁵² PEŘINKA, František Václav, DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská*. V Brně: Musejní spolek, 1906, s. 94.

⁵³ RYPÁČEK, František Jaroslav. *Kronika Eliáše Střelky a pokračovatelů*. Programm c. k. státního gymnasia v Třebíči vydaný ředitelstvím ústavu na konci školního roku 1891-1892, Třebíč, 1892, s. 26.

⁵⁴ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 19.

⁵⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 106–107.

⁵⁶ Tamtéž, s. 106–108.

obyvatelstva.⁵⁷ Z purkrechtních knih je zřejmé, že většina exulantů z Třebíče emigrovala do Skalice na Slovensku. Kateřina z Valdštejna se s manželem odstěhovala 27. září 1629. Manželé Žerotínovi odešli do emigrace, přestože nebyli osobně nijak ohroženi.⁵⁸

3.1.4. ZÁVĚŤ

Rok před odchodem do exilu, 15. května 1628, došlo k uzavření smlouvy, prostřednictvím které Kateřina z Valdštejna přenechala třebíčské panství svému katolickému bratrovi Adamovi. Následně mělo panství připadnout jeho potomkům. Obsahem smlouvy bylo, že se Kateřina vzdává panství, protože nemohla vyhovět císařským dekretům. Největším problémem bylo, že nebyla katolického vyznání. Vynutila si ale, že na panství bude mít i nadále svůj vliv. Musel jí být vyplácen roční plat z panství ve výši 6000 zlatých moravských. Ponechala si některé místnosti na zámku, které pak několikrát využila. Adam z Valdštejna měl také povinnost ručit za zájmy a majetková práva své sestry.⁵⁹ K podepsání smlouvy došlo pět dní po vydání Obnoveného zřízení zemského pro Moravu.

Tato smlouva ještě obsahovala klauzuli o tom, že Kateřina z Valdštejna sepíše závěť. Ta byla pořízena 6. února 1637.⁶⁰ Předchozí podmínky říkaly, že panství zůstane Adamovi z Valdštejna až do smrti původní majitelky. Následně se mělo stát Adamovým majetkem a dědit ho měl syn Rudolf a následně jeho potomci. Jestliže by Rudolfova linie vymřela po meči, panství by pak připadlo mužským příslušníkům linie Rudolfova bratra Maxmiliána. Rudolf měl svým bratrům vyplácet roční důchod ve výši 1500 zlatých, nejmladšímu z nich jen 500 zlatých.⁶¹ Na základě této závěti se třebíčské panství stalo seniorátním fideikomisem⁶² mužských potomků Adama z Valdštejna.⁶³

V dodatku závěti Kateřina z Valdštejna zbavila města starého dluhu ve výši 2922 zlatých a dalších 546 zlatých věnovala třebíčskému špitálu. Tento dodatek byl sepsán 28. prosince 1637.⁶⁴

⁵⁷ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 20.

⁵⁸ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 195–198.

⁵⁹ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 20–21.

⁶⁰ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 109–110.

⁶¹ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 191.

⁶² Seniorátní fideikomis znamená, že nesmělo dojít k žádnému dělení nebo prodávání panství a v jeho čele stál vždy nejstarší z rodu Valdštejnů.

⁶³ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 21.

⁶⁴ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 110.

Kateřina z Valdštejna zemřela 3. února 1638 v Brně na Zelném trhu. Mrtvé tělo bylo do Třebíče převezeno až o měsíc později.⁶⁵

3.2. MAJITELÉ TŘEBÍČSKÉHO PANSTVÍ 1628–1655

3.2.1. ADAM Z VALDŠTEJNA

Adam z Valdštejna pocházel z hrádecké větve valdštejnského rodu. Byl bratrem Kateřiny z Valdštejna.⁶⁶ V mládí hodně cestoval a naučil se tak spoustu cizích jazyků. I přes jeho ne příliš vysoké vzdělání byl velmi ambiciózní.⁶⁷

Za vlády císaře Rudolfa II. patřil ke dvorským hodnostářům. Před stavovským povstáním zastupoval úřad nejvyššího hofmistra. Na rozdíl od své sestry byl katolíkem. Vůči stavovskému povstání se stavěl negativně. Po bitvě na Bílé hoře byl jmenován členem mimořádného soudu, který byl pověřen k vyšetřování a potrestání účastníků stavovského odboje. Od roku 1627 zastával funkci nejvyššího purkrabího. Odmítl však přijmout hodnost říšského hraběte, protože si přál zemřít jako český šlechtic.⁶⁸ Na základě privilegia z 25. června 1628 byli do stavu hrabat povýšeni až jeho synové.

Adam z Valdštejna vlastnil dnešní Komorní Hrádek, který byl jeho hlavní residencí, a panství Lovosice.⁶⁹ Po roce 1616 se do jeho rukou dostalo jihomoravské panství Židlochovice. V roce 1628 se stal majitelem třebíčského panství. Panství znal velmi dobře, jelikož při svých cestách na něm často přespával.⁷⁰ Třebíčské panství však z důvodu nedostatku času spravovat nechtěl. Zastupoval ho syn Rudolf, který následně celé panství zdědil.⁷¹ Kateřině z Valdštejna se životní styl svého bratra příliš nezamlouval. Je to patrné v jednom z dopisů adresovaném mladšímu sourozenci Pertoldu Bohobudovi z Lipé.⁷²

⁶⁵ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 21.

⁶⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 111.

⁶⁷ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 23.

⁶⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 111.

⁶⁹ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 28.

⁷⁰ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 23.

⁷¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 111–112.

⁷² DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna II*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3., s. 132.

3.2.2. RUDOLF Z VALDŠTEJNA

Rudolf z Valdštejna se po smrti svého otce Adama v roce 1638 stal oficiálním majitelem třebíčského panství. Samotné panství ale spravoval již od roku 1628, kdy otce zastupoval.⁷³

Rudolf byl znám velmi tvrdým přístupem ke svým poddaným. Je považován za typického představitele nové barokní pobělohorské šlechty. Poddaní mu měli sloužit pouze ke splácení dluhů, které mu zanechal otec.⁷⁴ Ekonomickým věcem přikládal velký význam. Totéž se nedá říct o otázce náboženské. Ačkoliv byl katolíkem, nechtěl ztratit nekatolické obyvatelstvo a ochudit se tak o cenné příjmy. Z tohoto důvodu se ve městě nedařilo rekatolizaci.⁷⁵

V hospodářské politice vůči městu postupoval velmi bezohledně. Kromě třebíčského panství zdědil Rudolf po otci i zadlužené panství Židlochovice. Peníze, které získal od třebíčských měšťanů, chtěl přesouvat na Židlochovice, což vedlo k zavedení nového vysokého poplatku 1000 zlatých ročně. Pokud by město odmítlo poplatky platit, mohlo přijít o várečné právo.⁷⁶

Rudolf také zavedl poplatek 500 zlatých za panský dům a oprávněným měšťanům zakázal vařit pivo, které si začal vařit sám bez ohledu na to, že by odvedl nějaký poplatek městu. Dále byly zvýšeny poplatky z mýta. Město se muselo dokonce starat o udržování cest a mostů.⁷⁷

Protože se Třebíč nikdy nestala Rudolfovým hlavním sídlem, vzrostla na panství úloha úředníků. Většinu času trávil v Židlochovicích a do Třebíče dojížděl pouze za účelem dohlédnutí na nejdůležitější hospodářské úkony a na své poddané.⁷⁸

⁷³ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 27.

⁷⁴ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 43–44.

⁷⁵ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 200.

⁷⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jirí UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 112.

⁷⁷ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 202–203.

⁷⁸ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 26–27.

3.2.3. SPRAVOVÁNÍ PANSTVÍ MEZI LETY 1640–1655

V roce 1640 se po smrti Rudolfa z Valdštejna dědicem třebíčského panství stal jeho syn Adam František. Protože byl ale nezletilý, tak se po dobu jeho nedospělosti o správu panství starala jeho matka.⁷⁹ Zdislava ze Sezimova Ústí spravovala panství až do roku 1655.

Stejně jako Rudolf, tak i ona neutiskovala nekatolíky. Sama byla nekatolického vyznání.⁸⁰ Na předměstí Nové Dvory dokonce ukrývala a živila nekatolické poddané, kteří utíkali z Čech, a třebíčské bratrské kazatele.⁸¹ Dnes se jedna z ulic na novodvorském předměstí jmenuje Zdislavina. Jelikož byl židlochovický zámek pro ni pohodlnější, trávila většinu času právě tam a na třebíčské panství dohlíželi úředníci, kteří měli v rozhodování volnou ruku.⁸²

Zdislava vyhověla také Židům, kteří si stěžovali na užívání fyzických trestů při zmeškání roboty. Problém vyřešila tak, že stanovila peněžitou pokutu místo fyzického trestání v případě neplnění robotních povinností. Výše pokuty činila půl zlatého za každý den pro osobu.⁸³

3.2.4. POLITICKÁ SITUACE VE MĚSTĚ V LETECH 1628–1655

Od roku 1630 vrchnost potvrzovala zvolenou městskou radu.⁸⁴ Prvním primátorem se stal Jan Hladík. Feudální útlak omezoval svobodu živnosti. Měšťany hlavně tížily platy, které stanovil hrabě Rudolf z várek piva. Postupně začali od kdysi výnosného práva dobrovolně upouštět.⁸⁵ V roce 1632 se primasem stal Jan Kvasnička, který byl zároveň také soukenickým mistrem. Městská rada stála v opozici vůči vrchnosti, která dovedla jen nařizovat a brát, ale nikoliv pomáhat.⁸⁶

Třicetiletá válka se Moravy ve 30. letech 17. století příliš netýkala. Postižena byla až v její závěrečné etapě, konkrétně mezi lety 1643–1645. V roce 1644 se Třebíč podílela na vystrojení a vydržování vojska, které pod velením Buriana Ladislava z Valdštejna obléhalo

⁷⁹ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979. s. 216.

⁸⁰ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 29.

⁸¹ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 20.

⁸² BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 44.

⁸³ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 60.

⁸⁴ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979. s. 212.

⁸⁵ KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech*. V Třebíči: Prirecmont, 1997, s. 20.

⁸⁶ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979. s. 212–213.

olomouckou pevnost, kterou držela švédská posádka. V Třebíči byl zřízen jeden ze tří ústředních vojenských skladů na Moravě.

Město bylo několikrát napadeno švédskými oddíly a obyvatelé museli často vyjednávat o příměří a výši výpalného. Jedním z takových oddílů, který zavítal do města, byla jednotka Matese Hekkeslebena. Třebíč musela zaplatit 6500 zlatých výpalného. Pobyt Švédů přinesl do města obnovení nekatolických bohoslužeb.

Do Třebíče dorazili 12. října 1645 vojáci generála Torstensonova. Ubytovali se buď na předměstích nebo okolních vesnicích. Torstenson se ubytoval na třebíčském zámku, generální štáb na Podklášteří a ostatní důstojníci na Stařečce. Nejen že měšťané museli platit pobyt vojáků ve městě, ale museli i přispívat na udržování švédské posádky v Jihlavě. Měsíčně město platilo přes 1000 zlatých.

Na sklonku války se ve městě nadále zdržovaly vojenské jednotky. Kromě Švédů se tu také ubytovávaly císařské jednotky. Třebíč byla těmito pobyty velice vyčerpána.⁸⁷

3.3. MAJITELÉ TŘEBÍČSKÉHO PANSTVÍ VE DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

3.3.1. ADAM FRANTIŠEK Z VALDŠTEJNA

Adam František z Valdštejna se 30. června 1655 ujal třebíčského panství. Kromě toho byl císařským radou a na Moravě komorníkem a přisedícím zemského soudu. Císař Ferdinand III. mu dědičně udělil čestný úřad nejvyššího kráječe⁸⁸ v Království českém.

Dával přednost hospodářským zájmům před upevněním katolictví.⁸⁹ Nechtěl platit ze své kapsy misionáře. Proces rekatolizace ve městě se mu tak zastavit nepodařilo.⁹⁰

Vůči poddaným byl stejně nespravedlivý jako jeho otec. Nechal vybírat různé kancelářské poplatky, zavedl nové platy z řemesel, ze smluv či z povolení k vystěhování z panství. Město muselo kupovat a poté rozprodávat panské zboží. Utržené peníze se pak odváděly vrchnosti. Ve městě se příliš nezdržoval. Nejčastěji pobýval ve Vídni.⁹¹

V roce 1666 Adam František zemřel bez mužských potomků a svým nástupcům zanechal dvě velká panství. Židlochovice zdědila Adamova dcera Marie Anna Františka.

⁸⁷ RYPÁČEK, František Jaroslav. *Kronika Eliáše Střelky a pokračovatelů*. Programm c. k. státního gymnasia v Třebíči vydaný ředitelstvím ústavu na konci školního roku 1891–1892, Třebíč, 1892, s. 28–31.

⁸⁸ Úřad nejvyššího kráječe byl čestný úřad, který byl otázkou prestiže a vyjadřoval oblibu u panovníka.

⁸⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 126.

⁹⁰ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 31.

⁹¹ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 48.

Podle seniorátního práva se měl ujmout třebíčského panství další ze synů Adama z Valdštejna, ale Maxmilian byl už dávno mrtvý a Jan Viktorin zemřel záhy. Novým majitelem panství se tak stal Maxmiliánův nejstarší žijící syn František Augustin z Valdštejna.⁹²

3.3.2. FRANTIŠEK AUGUSTIN Z VALDŠTEJNA

František Augustin stál v čele panství do roku 1684. Vstoupil do Řádu Maltézských rytířů. Patřil k nejbližším přátelům Leopolda I., u kterého zastával funkci komořího a tajného rady. Mezi lety 1669–1683 velel císařově osobní gardě a v letech 1683–1684 zastával funkci dvorského maršálka.

V roce 1678 zakoupil Dolní Vilémovice, které se staly součástí třebíčského panství.⁹³ Podporoval obnovu hospodářství ve městě. V roce 1670 byl vypracován urbář, který potvrzoval cechům starší privilegia z dob Osovských z Doubravice.⁹⁴

Oproti předchozím majitelům byl František Augustin bohatým šlechticem. Ve městě byly zahájeny barokní stavební úpravy. Krátce po svém nástupu se setkal s odbojem vůči jeho osobě. Hrabě zahájil spor s měšťany poté, co sáhl na jejich várečné a šenkovní právo.⁹⁵

V závěti svého předchůdce byl pověřen založením kapucínského kláštera. Jelikož však závazku nestihl dostát, tak před svou smrtí odkázal 25 000 zlatých a úkol připadl na jeho nástupce. František Augustin zemřel v roce 1684.⁹⁶

3.3.3. KAREL FERDINAND Z VALDŠTEJNA

Karel Ferdinand z Valdštejna stál v čele panství mezi lety 1684–1702. Byl bratrem předchozího majitele Františka Augustina. Řadil se k nejvýznamnějším diplomatům císaře Leopolda I. Působil také jako vyslanec na dvoře anglického krále Karla II. v Londýně. V roce 1683 byl vyslán na dvůr polského krále Jana III. Sobieského, aby ho získal jako spojence pro boj s Turky. V roce 1698 se měl pokusit na francouzském dvoře Ludvíka XIV. dohodnout v otázce španělského dědictví.⁹⁷

⁹² BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 31.

⁹³ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 16.

⁹⁴ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 134.

⁹⁵ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 31–32.

⁹⁶ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 16.

⁹⁷ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 33.

V paměti třebíčských obyvatel byl Karel Ferdinand zapsán jako dobrotivý pán. Podařilo se mu obnovit rovnováhu mezi městem a panstvím v rozvrhování daní. Třebíč nyní platila jen polovinu celé částky oproti dvěma třetinám, které zavedl Rudolf z Valdštejna. Veškeré záležitosti, které se města týkaly, se řešily ve Vídni, jelikož on sám se na třebíčském zámku příliš nezdržoval.⁹⁸

3.3.4. POLITICKÁ SITUACE VE MĚSTĚ VE DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Toto období je pro město charakteristické procesem rekatolizace, která tu oproti jiným městům zpožděně probíhala. Odstartovala ji žaloba polenského děkana Kryštofa Kazimíra Burešovského z 13. září 1656. Žaloba byla adresována samotnému císaři Leopoldu I. Burešovský požadoval radikální zákrok vůči nekatolíkům a lhostejné vrchnosti. Duchovní vůdce nekatolíků spatřoval v kronikáři Janu Sucheniovi a ve vrchnostenském úředníkovvi Janu Aydovi.

Začátkem prosince 1656 byla pověřena inkviziční komise k vyšetřování třebíčských kacírů, která následně potvrdila, že Třebíč je útočištěm nekatolíků. V dubnu 1657 byl Adam František z Valdštejna seznámen s rozhodnutím císaře, který rozhodl, že má být do Třebíče na náklady vrchnosti vyslána reformační komise. Město zaplatilo za pobyt misionářů přes 2000 zlatých.⁹⁹ Činnost misionářů vyvolala koncem 50. let a počátkem 60. let poslední vlnu emigrace. Většina obyvatel emigrovala do Uher.¹⁰⁰

Od počátku 60. let 17. století se kvůli Turkům začala zhoršovat situace v Uhrách, což způsobilo dilema při rozhodování třebíčských měšťanů v otázce emigrace.¹⁰¹ Začátkem 60. let začali Turci plenit jižní a východní Moravu. Pustošení se nevyhnula ani Třebíč. Město zůstalo od tatarského oddílu uchráněno, avšak Podklášteří bylo částečně vyrabováno.¹⁰²

Během 70. a 80. let došlo definitivně k ukončení rekatolizace ve městě. Třebíč trvale změnila náboženskou tvář a stala se městem katolickým.¹⁰³ V 80. letech se začal ve městě rozmáhat žebravý řád kapucínů, který se stal nepříjemným konkurentem třebíčského světského duchovenstva.¹⁰⁴

⁹⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 135.

⁹⁹ Tamtéž, s. 126–130.

¹⁰⁰ PEŘINKA, František Václav, DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská*. V Brně: Musejní spolek, 1906, s. 101.

¹⁰¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 132.

¹⁰² DVOŘÁK, Rudolf. *Vlastivěda moravská*. V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1900, s. 656.

¹⁰³ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 34.

¹⁰⁴ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 134.

3.4. MAJITELÉ TŘEBÍČSKÉHO PANSTVÍ V 18. STOLETÍ DO ROKU 1760

3.4.1. BOJ O PANSTVÍ

Karel Ferdinand z Valdštejna zemřel 9. dubna 1702. Následně vypukl velký spor o to, komu panství připadne. O třebíčský seniorát se ucházeli Jan Karel a Arnošt Josef.¹⁰⁵ Starší Jan Karel si dělal nárok, protože byl nejstarším příslušníkem hrádecké větve. Patřil k vnukům Adama z Valdštejna. Arnošt Josef naopak náležel k Maxmiliánově linii a tvrdil, že linie Rudolfa vymřela již Adamem Františkem z Valdštejna. Oba dva kandidáti se odvolávali k závěti Kateřiny z Valdštejna.¹⁰⁶

Než došlo k definitivnímu rozhodnutí sporu, byl prozatímním správcem panství ustanoven Karel Antonín Braida, který se ujal funkce v červnu 1702. Braida vyprovokoval spor mezi městem a vrchností. Týkal se výše podílu na zemských berních.¹⁰⁷ Městská rada podala na začátku roku 1703 stížnost u královského tribunálu v Brně. Ten rozhodl ve prospěch města, nicméně Braida rozhodnutí tribunálu nerespektoval a spor pokračoval.¹⁰⁸

V roce 1703 bylo rozhodnuto, že panství připadne Janu Karlovi z Valdštejna. Jeho pětiletá správa byla pro město velice neklidnou dobou. Proti rozhodnutí soudu se odvolaly hraběnky Anna Františka Paarová a Rosina Kateřina Sintzendorfová. Obě byly vnučkami Adama Františka, který byl posledním mužským potomkem z Rudolfovy linie.¹⁰⁹ Zemský soud rozhodl 4. února 1707 ve prospěch hraběnek.¹¹⁰ Jan Karel se proti rozhodnutí odvolal, nicméně v průběhu jednání 18. září 1708 zemřel.¹¹¹

K třebíčskému panství se přihlásil Karel Arnošt, který byl jediným synem Karla Ferdinanda z Valdštejna. Spor s hraběnkami ale nadále pokračoval. Karel Arnošt zemřel v roce 1713, což bylo dříve, než došlo k urovnání konfliktu. Panství po dobu sporů mezi lety 1708–1713 spravoval Jan Anton Pachta z Bukové a Rájova, který v té době zastával funkci nejvyššího písaře Markrabství moravského.¹¹²

¹⁰⁵ SCHELLHORN, Jan Jakub. *Pamětní spis z věže kostela sv. Martina*. Státní okresní archiv Třebíč, fond Archiv města Třebíče, sign. 401, s. 7.

¹⁰⁶ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 34.

¹⁰⁷ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 157.

¹⁰⁸ SCHELLHORN, Jan Jakub. *Pamětní spis z věže kostela sv. Martina*. Státní okresní archiv Třebíč, fond Archiv města Třebíče, sign. 401, s. 3.

¹⁰⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 157–158.

¹¹⁰ SCHELLHORN, Jan Jakub. *Pamětní spis z věže kostela sv. Martina*. Státní okresní archiv Třebíč, fond Archiv města Třebíče, sign. 401, s. 16.

¹¹¹ Tamtéž, s. 3.

¹¹² BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 36.

V prosinci 1713 došlo k vyrovnání, které rozdělilo panství Třebíč a Židlochovice. Zatímco židlochovické panství připadlo hraběnkám, třebíčské panství se stalo majetkem mužských členů rodu jako seniorát.¹¹³

V roce 1713, po dlouhém období rozepří a nejistoty, dostala Třebíč nového feudálního pána. Stal se jím František Josef Oktavián z Valdštejna. Během této doby se na chvíli uklidnila situace mezi městem a panstvím. František Josef zemřel v roce 1722.¹¹⁴

3.4.2. JAN JOSEF Z VALDŠTEJNA

Jan Josef z Valdštejna držel třebíčské panství v letech 1722–1731. Rovněž byl císařským tajným radou, místodržícím a nejvyšším zemským maršálkem. V roce 1715 založil na svém panství v Horním Litvínově soukenickou manufakturu.¹¹⁵ Podnik trpěl nedostatkem pracovních sil. Z toho důvodu byli třebíčští cechmířtři v roce 1722 vyzváni, aby do Litvínova poslali několik svých tovaryšů.¹¹⁶

S poddanými si příliš nerozuměl a měl časté spory s vrchností. K prvnímu konfliktu došlo mezi lety 1724–1726. Město bylo znepokojeno s odváděním kontribučních poplatků či častými zásahy do kompetence městské správy. Hrabě byl zase nespokojen s tím, že město bez jeho souhlasu a výhostního listu přijímalo venkovské poddané.¹¹⁷

Předmětem druhého sporu bylo užívání termínu „nevolník“. Jan Josef takto označoval třebíčské měšťany s jejich dětmi a snižoval tak prestiž celého města.

Třebíčské panství bylo pro Jana Josefa jen zdrojem peněz a pracovních sil. Veškeré výdaje přesouval na město. Příkladem je nezaplacení mimořádné berně, která byla vypsaná pro příslušníky šlechty.¹¹⁸

¹¹³ SCHELLHORN, Jan Jakub. *Pamětní spis z věže kostela sv. Martina*. Státní okresní archiv Třebíč, fond Archiv města Třebíče, sign. 401, s. 17.

¹¹⁴ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 161.

¹¹⁵ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 38.

¹¹⁶ Státní okresní archiv Třebíč, fond Cechy, sign. CS7, fol. 133b. *Pamětní kniha bratrstva soukenických tovaryšů*.

¹¹⁷ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 38.

¹¹⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 162–163.

Během spravování panství Janem Josefem se židovské město stalo uzavřeným ghettem.¹¹⁹ Jan Josef se do dějin města ale zapsal také kladně. V období jeho spravování došlo k renovaci zámecké baziliky, která už byla v dosti kritickém stavu.¹²⁰

3.4.3. FRANTIŠEK HEŘMAN ARNOŠT Z VALDŠTEJNA

V dubnu roku 1731 se majitelem panství stal pětadvacetiletý František Heřman Arnošt z Valdštejna. Panství bylo v jeho držení až do roku 1748.¹²¹ Mimo jiné byl František z Valdštejna tajným radou, komořím a vrchním stolníkem Království českého.

K poddaným si dokázal vytvořit lepší vztah, než měl jeho otec. Za svou osobu se zřekl práva nazývat své poddané „nevolníky“ a nově se tak ve výhostních listinách užíval termín „třebíčský poddaný“. Podmínkou bylo, že se třebíčské obyvatelstvo muselo chovat vždy uctivě. Hrabě František vstoupil do Řádu sv. Františka a v roce 1748 zemřel jako kapucín.¹²²

3.4.4. FRANTIŠEK JOSEF JIŘÍ Z VALDŠTEJNA

Hrabě František byl majitelem třebíčského panství v letech 1748–1760. Je považován za zakladatele duchcovsko-litomyšlské větve rodu, která v roce 1901 vymřela po meči. Podařilo se mu získat Řád Bílé orlice¹²³. Kromě Třebíče spravoval panství v Boleslavském kraji, krátký čas Komorní Hrádek a díky manželce Brandýs nad Orlicí a Litomyšl.¹²⁴

Hrabě František během svého pobytu v Třebíči v roce 1753 docházel každý den do kapucínského kláštera. Nic se ale neví o tom, zdali nějak kapucíny hmotně podporoval. Daroval jim něco až ve své závěti z roku 1760. V tom samém roce vstoupil do kapucínského konventu v Mnichově Hradišti, kde v roce 1771 zemřel.¹²⁵

¹¹⁹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 61.

¹²⁰ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 39.

¹²¹ SCHELLHORN, Jan Jakub. *Pamětní spis z věže kostela sv. Martina*. Státní okresní archiv Třebíč, fond Archiv města Třebíče, sign. 401, s. 12.

¹²² BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 39.

¹²³ Tento řád byl založen polským králem Augustem II. Tuto medaili na modré stuze uděloval svým dvořanům. Na aversu byla polská orlice s nápisem *Za víru, za krále a zákon*, na reversu Augustus Rex.

¹²⁴ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 30.

¹²⁵ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 40.

V roce 1758 získal hrabě František privilegium od Marie Terezie, že rod Valdštejnů může užívat znak i titul vymřelého rodu pánů z Vartenberka. Od této doby měli majitelé třebíčského panství přídomek z Valdštejna a Vartenberka.¹²⁶

3.4.5. POLITICKÁ SITUACE VE MĚSTĚ V 18. STOLETÍ DO ROKU 1760

Během 18. století ve městě docházelo k doznívání starších vývojových tendencí. Třebíč disponovala všemi podstatnými znaky poddanského města pozdního feudalismu. V první polovině 18. století docházelo k častým a dlouhotrvajícím soudním sporům mezi městem a vrchností.¹²⁷

První velký spor se týkal zemských berní. Spor vyvolal Karel Braida, který ustanovil, že město bude odvádět dvě třetiny celkové sumy. V této soudní při pak také pokračoval Jan Karel z Valdštejna. Městu se podařilo prosadit komisionální vyšetření stížnosti. Komise, která stála město hodně peněz, zůstala ve městě čtyři týdny. Není známo, jaké bylo její stanovisko. Je ale jisté, že rozhodla ve prospěch města, neboť hrabě se proti rozhodnutí odvolal.¹²⁸ Spor nakonec ukončil císařský reskript z 15. prosince 1708, díky kterému vyšlo město z tohoto sporu vítězně.

Druhý velký spor probíhal mezi lety 1724–1726. Příčinou byly zásahy vrchnosti do kompetence městské rady. Nejvíce problematické bylo odvádění kontribučních poplatků. Městská rada v čele s purkmistrem Martinem Františkem Dosadilem usilovala o naprosté oddělení města od zbývajících částí panství. Ve městě musela opět zasahovat komise. Výsledkem bylo tzv. „Narovnání a transakce mezi panstvím a městem Třebíč“ z 14. října 1726. Město dosáhlo úspěchu v základním požadavku, kterým bylo vybírat kontribuci samostatně. Třebíč měla mít také úplnou svrchovanost v záležitostech ubytování vojska či vystrojování odvedenců a nově na svůj náklad živila lékaře, chirurga a lékárníka, které však musel hrabě nadále schvalovat. Město se tedy začalo postupně emancipovat.¹²⁹

V roce 1734 nastal spor o to, zdali soudní pravomoc patří vrchnosti nebo městu. Během čtyřicátých až šedesátých let se spory ještě vyostřily. V roce 1744 městská rada odmítla přijmout za měšťana Konstantina Gallanta z Valašska, přestože byl vrchností přijat do poddanství. V roce 1754 si rada stěžovala na městského rychtáře Ludvíka Rilku, kterého

¹²⁶ BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004, s. 30.

¹²⁷ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 156.

¹²⁸ SCHELLHORN, Jan Jakub. *Pamětní spis z věže kostela sv. Martina*. Státní okresní archiv Třebíč, fond Archiv města Třebíče, sign. 401, s. 3.

¹²⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 161–162.

do funkce ustanovila vrchnost. V roce 1755 bylo nařízeno pronajmout všechny městské důchody. Protiprávně do nich bylo zahrnuto várečné právo a právo vinného šenku, i když nenáleželo obci. V roce 1755 byla Třebíč s dalšími moravskými městy zbavena hrdelního práva.¹³⁰

Od čtyřicátých let 18. století se Třebíč stala obětí válečných událostí. Pocítila hned začátek války o rakouské dědictví. Město muselo zaplatit 12 000 zlatých výpalného pruským husarům, kteří 10. února 1742 dorazili do Třebíče. Židé museli ještě navíc zaplatit 6000 zlatých. O dva dny později dorazila armáda s králem Fridrichem Velikým a město muselo ubytovat 12 000 mužů. Fridrich Veliký byl ubytován v hostinci U Černého orla. Během tohoto pobytu došlo k vydrancování zámku. Po odchodu pruských vojsk se ve městě ubytovali Sasové. Škody ve městě byly odhadnuty na 90 000 zlatých. Další válečné události se Třebíče negativně nedotkly.¹³¹

¹³⁰ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II.* V Brně: Blok, 1981, s. 33–36.

¹³¹ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II.* V Brně: Blok, 1981, s. 38.

4. DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ A SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA

4.1. DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ

Není známo, jaká byla lidnatost Třebíče v době třicetileté války, jelikož pro to chybí jakékoliv podklady. Počet obyvatel musel kolísat více než v dobách, kdy se neválčilo. Bez Podklášteří a Nových Dvorů měla Třebíč nejméně 1800 obyvatel. Přestože spoustu lidí odcházelo do emigrace, hodně jich také z blízkého i vzdáleného okolí do města přišlo. Důvodem byla nábožensky tolerantní vrchnost třebíčského panství.¹³²

4.1.1. DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ VE DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Demografickou situaci v Třebíči neovlivňoval jen přirozený příbytek a úbytek, ale také různé odchody obyvatel nebo naopak značný příliv přistěhovalců. Není jasné, kolik přesně mohla mít Třebíč obyvatel. Odhaduje se, že spolu s Podklášteřím a Novými Dvory mohl být jejich počet 2500–2700.¹³³ Pro charakteristiku demografického vývoje ve druhé polovině 17. století výborně poslouží valdštejnský urbář z roku 1654, který sepsal Jan Ayda, lánský rejstřík z roku 1678 a farní matriky.

Do urbáře a lánského rejstříku bylo zaznamenáno, kolik osedlých¹³⁴ Třebíč měla.¹³⁵ Urbář z roku 1654 říká, že Třebíč měla se svými předměstími (Jejkov, Stařečka, Nové Město, Horka) 314 osedlých a celkem 34 domů bylo pustých. Podklášteří čítalo 61 a Nové Dvory 9 osedlých, ale pustý dům tam nebyl žádný. V celkovém součtu měla tedy Třebíč 384 osedlých.¹³⁶ Podle údajů z lánového rejstříku počet usedlíků ve městě ve druhé polovině 17. století rostl. Ve vnitřním městě sídlilo 119 osedlých, na Stařečce jich bylo 71, na Jejkově 55, na Horce 49, v Novém Městě 44, v Podklášteří 75 a v Nových Dvorech nadále 9. V Třebíči bylo tedy v roce 1678 celkem 422 usedlíků. Během 24 let jejich počet vzrostl téměř o 40.¹³⁷

V matrice lze sledovat přirozený přírůstek obyvatelstva nebo počet sňatků. Během druhé poloviny 17. století bylo průměrně pokřtěno 98 dětí. Nejméně dětí bylo pokřtěno

¹³² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 117.

¹³³ Tamtéž, s. 140–141.

¹³⁴ „Osedlý byl hospodář na gruntu, který přes polovici svých rolí osívá a vrchností své robotuje robotou potažní. Osedlosti byly lány orné půdy. Osedlý tvořil berní jednotku, která se rovnala jednomu sedlákovi, nebo čtyřem chalupníkům či osmi zahradníkům.“ (<https://www.zdirec.cz/upload/pavlicek/h-berni-rula-1652-1655-tereziansky-katastr-1713-1785.pdf>).

¹³⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 135.

¹³⁶ AYDA, Jan. *Registra urbární z roku 1654*. Moravský zemský archiv Brno, fond F 200 Velkostatek Třebíč, i.č. 134.

¹³⁷ MATĚJEK, František, ed. *Lánové rejstříky Jihlavského a Znojemského kraje z let 1671–1678*. Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1983. Knižnice Jižní Moravy, sv. 8, s. 32.

v roce 1663 z důvodu nepříznivých válečných událostí a nejvíc v roce 1659, kdy docházelo k velmi intenzivní protireformaci a mezi křtenci se mohla objevit i řada dospělých lidí. Ročně se ve městě uzavřelo průměrně 23 sňatků. Nejméně jich bylo uzavřeno opět v roce 1663. Ve válečném roce se uzavřelo pouhých 5 sňatků. Naopak maximum představuje rok 1684, kdy došlo k uzavření 43 sňatků.¹³⁸

4.1.2. DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ V PRVNÍ POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Demografické poměry v první polovině 18. století postupně stagnovaly. Velký růst byl zaznamenán ve dvacátých letech, ale následně došlo opět k poklesu. Přesný počet obyvatel znám není. Odhaduje se, že jich mohlo být mezi 3000–3200.¹³⁹ Veliký přírůstek zaznamenali zejména Židé, jejichž počet v Podklášteří rostl už od druhé poloviny 17. století.¹⁴⁰

V letech 1700–1740 se počet narozených dětí pohyboval v rozmezí od 79 do 152 za rok. Spodní hranici tvoří rok 1705 a horní rok 1724. Mezi lety 1700–1705 se narodilo průměrně za rok 92 dětí, mezi lety 1705–1710 110, mezi lety 1710–1715 100, mezi lety 1715–1720 109, mezi lety 1720–1725 128, mezi lety 1725–1730 121, mezi lety 1730–1735 118 a mezi lety 1735–1740 109. Ve dvacátých letech tedy porodnost dosáhla maxima. V dalším období počet narozených a pokřtěných dětí klesal.

Kromě porodnosti ve třicátých letech stagnovala také sňatečnost. K největšímu počtu uzavření manželství ve městě došlo v letech 1705, 1711 a 1744. Jednalo se o 34, 32 a 31 sňatků. Naopak v letech 1727, 1733 a 1737 jich bylo uzavřeno 17, což bylo mezi lety 1700–1740 nejnižší číslo.¹⁴¹

4.2. SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA

4.2.1. SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA V DOBĚ TŘICETILETÉ VÁLKY

Třebíč musela platit poddanskou činži 85 zlatých. Dalších 200 zlatých platila z načinání vín a pronajímání mýta. Cechy musely skládat částku 28 zlatých. Městská rada platila z luk a polí 95 zlatých. Poddaní z Podklášteří a Nových Dvorů měli povinnost robotovat.¹⁴²

¹³⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 141.

¹³⁹ Tamtéž, s. 168.

¹⁴⁰ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 58.

¹⁴¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 168.

¹⁴² PEŘINKA, František Václav, DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská*. V Brně: Musejní spolek, 1906, s. 306.

Během období došlo ke změně ve struktuře obyvatelstva. Zmizeli především nekatoličtí duchovní, kteří byli v předbělohorském období hojně zastoupeni na Jejkově. Spousta nekatolíků odcházela do emigrace.

Skladba městské samosprávy zůstala nezměněna. V čele stál primas a deset konšelů. K úředním osobám patřilo také šest obecních konšelů, rychtář, podružský rychtář, dva hospodáři městského špitálu, dva novoměstští konšelé a dva kostelníci. Od roku 1643 byl v sestavě městské rady poprvé zastoupen úřad městského písaře. Podklášteří mělo spolu s Novými Dvory vlastní samosprávu, která se skládala z šesti konšelů, rychtáře, konšela novodvorského a dvou hajných. Židovské obyvatelstvo mělo v Podklášteří vlastního rychtáře a dva konšely.¹⁴³

Nižší a střední složky měšťanstva se v Třebíči živily převážně řemeslem. Představitelé vyšší složky měšťanstva si vydělávali obchodem, výčepem piva, šenkováním vína, případně i zemědělskou výrobou.¹⁴⁴

Velká většina měšťanstva se potýkala s finančními problémy. Měšťané dlužili kontribuci. Ti bohatí půjčovali peníze svým méně zámožným sousedům. Někteří trebičtí měšťané měli pohledávky také u židovského obyvatelstva. Půjčky poskytovaly také některé městské instituce, např. městský špitál, literární kůr nebo farní kostel.¹⁴⁵

Sociální poměry v Třebíči se v letech 1618–1648 zhoršily. Válka způsobila větší majetkovou diferenciaci. Diferenciační proces byl částečně brzděn hospodářskou politikou vrchnosti a cechovními organizacemi.¹⁴⁶

4.2.2. SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA VE DRUHÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Celou druhou polovinu 17. století provázelo vykořisťování trebičského měšťanstva. Roční poddanská činže byla stanovena na 99 zlatých. Za pronájem mýta platilo město 600 zlatých, z pivních várek 1000 zlatých, z tzv. panského domu 583 zlatých, z užívání polí, luk a zahrad 115 zlatých. Město muselo také ročně platit 23 krejcarů za pozemky, které náležely městskému špitálu. Vrchnost měla vysoké příjmy i ze soukenické valchy. Město platilo ve dvou pololetních splátkách částku 3690 zlatých. Vysoké příjmy platilo měšťanstvo za obilí od pekařů, za dobytek od řezníků, za vlnu od soukenického cechu a Židů, za přízi od tkalců a z valchování sukna.

¹⁴³ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 117.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 118.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 119.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 120.

Poddaní z Podklášteří a Nových Dvorů platili poddanský úrok 18 zlatých, z polí a luk 58 zlatých a za hlásnou službu 4 zlaté. Poddaní museli kromě toho odpracovat celkem 686 robotních dnů.¹⁴⁷

Židé platili každý rok 175 zlatých, aby nemuseli odebírat ovčí mléko. Od roku 1669 platili ročně 100 zlatých, aby nemuseli robotovat.¹⁴⁸

Většinu třebíčského obyvatelstva poskytovala obživu nadále řemeslná výroba. Bohatší měšťané se zabývali obchodem, výčepem piva a šenkováním vína. Se zemědělstvím byli nejčastěji spjati mistři potravinářských řemesel. Zemědělská výroba zůstala ve městě vyhrazena jeho majetkové špičce.¹⁴⁹

Během druhé poloviny 17. století došlo ke stagnaci procesu sociální a majetkové diferenciaci třebíčského obyvatelstva. Nejpočetnější složku společnosti tvořili středně zámožní obyvatelé domů. Bohatou vrstvu tvořilo pouze 7 % měšťanů a chudou 10 %.¹⁵⁰

4.2.3. SOCIÁLNÍ PROBLEMATIKA V PRVNÍ POLOVINĚ 18. STOLETÍ

Město platilo vrchnosti 95 zlatých poddanské činže, 200 zlatých nájmu z panského domu, 319 zlatých za dovážená vína či 160 zlatých ze soukenické valchy. Celkově platila Třebíč vrchnosti 1088 zlatých. Židovské obyvatelstvo odvádělo dokonce 2272 zlatých za rok.¹⁵¹

Základním zdrojem obživy byla pro třebíčské obyvatele i v 18. století řemeslná výroba. Výrobní proces a odbyt zboží zůstávaly nadále pod kontrolou cechovních organizací.

Za nejbohatší měšťany byli považováni majitelé várečných domů, kteří vařili pivo a šenkovali víno. Tato majetková a sociální špička společnosti stála v čele městské rady a snažila se zabránit rozšíření várečnicků ve městě. Zámožní obyvatelé půjčovali peníze zchudlým měšťanům, kteří měli problémy s placením kontribuce. Dluhy sice nedosahovaly takové výše jako po skončení třicetileté války, ale i tak to byla pro některé obyvatele ve městě vysoká částka. V extrémních případech docházelo po smrti majitele k nucenému

¹⁴⁷ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 137–138.

¹⁴⁸ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 60.

¹⁴⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 143–144.

¹⁵⁰ PEŘINKA, František Václav, DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská*. V Brně: Musejní spolek, 1906, s. 154.

¹⁵¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 166.

vyrovnání s věřiteli, k veřejné dražbě domu a rodina dlužníka zůstávala bez jakýchkoliv prostředků. Půjčky poskytovaly také kostely a církevní bratrstvo sv. Anny.¹⁵²

4.3. MĚŠŤANSKÉ ELITY

V průběhu třicetileté války se do popředí dostaly dva měšťanské rody, Kvasničkoví a Plachetští. Zbohatnout se jim podařilo hlavně díky skupování laciných pohledávek těžce zadlužených sousedů, kteří později emigrovali. Obě rodiny byly původně nekatolické a na rozdíl od spousty jiných neodešly do emigrace a zabývaly se peněžními obchody. Poskytovaly půjčky soukenickým mistrům, kteří byli na nich závislí. Kromě toho jim prodávaly své výrobky pro jejich obchod se sukmem. Synové zbohatlých rodin vstupovali do katolických řádů.

Bohatství oběma rodům zajistilo čelní postavení mezi ostatními chudšími třebíčskými rodinami až do konce 17. století. Všechno bohatství ale následně přešlo do jiných rukou, neboť synové obou rodů umírali jako duchovní nebo důstojníci bez potomků.¹⁵³

4.3.1. ROD KVASNIČKOVÝCH

Ve dvacátých letech 17. století patřil k nejbohatším lidem ve městě primátor Jan Kvasnička. Kromě toho pracoval jako soukenický cechmistr. Vlastnil několik domů, z nichž hlavním byl dům U Zlatého kříže. Pracovalo pro něj několik dalších soukenických mistrů. Spojil se také se svým bratrem Pavlem Kvasničkou, který vozil sukna na trhy do Kremže, Lince či Pasova. Zboží se dostalo do rukou německých kupců z Norimberku a Augsburgu. Třebíčská sukna se dostávala dále na západ a na jih do Itálie. Jan Kvasnička nechtěl odejít do exilu a zpočátku se přihlásil ke katolictví. V čele městské správy stál do roku 1633, kdy umřel. Jelikož byl bezdětný, tak se dědicem jeho velkého majetku stal mladší bratr Pavel.

Pavel Kvasnička zdědil také všechny funkce v městské radě svého staršího bratra. Podroboval se tlaku katolické církve nerad, když ve městě probíhala rekatolizace.¹⁵⁴ Spolu s městským písařem Janem Sucheniem a vrchnostenským úředníkem Janem Aydou patřil k nekatolíkům, kteří za žádných okolností nechtěli přijmout katolickou víru.¹⁵⁵ Jako obchodníka ho často využívala Kateřina z Valdštejna, která s ním měla výborné vztahy.

¹⁵² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 172–173.

¹⁵³ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 346–347.

¹⁵⁴ Tamtéž, 1979, s. 213.

¹⁵⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 128.

V jednom z dopisů ho žádala, aby jí v Kremži na Jarmarku zakoupil králíkové podšívky.¹⁵⁶ V dalším ho naopak žádala o mosaznou měděnici.¹⁵⁷ Během třicátých let chtěl emigrovat. K tomu ale nakonec nedošlo a v roce 1637 nechal své děti pokřtít od katolického kněze. V roce 1641 se stal primátorem.

Potomci Pavla Kvasničky se tedy obraceli na katolickou víru. Jeden se stal součástí jezuitského řádu, jiný zase vstoupil k premonstrátům.¹⁵⁸ Mikuláš Kvasnička se stal kolem roku 1657 třebíčským primátorem. Bylo to v době, kdy do města přišla rekatolizační komise.¹⁵⁹ Poslední představitelkou rodu byla Anna Solomena, která se provdala za měšťana Jana Pernekera.¹⁶⁰

4.3.2. ROD PLACHETSKÝCH

Plachetští se stejně jako Kvasničkovi řadili k nekatolíkům a stejně tak se rozhodli neodejít do exilu a zůstat v Třebíči. Pavel Plachetský byl za svoji kariéru třebíčským primátorem hned několikrát. Poprvé to bylo ještě před Janem Kvasničkou kolem roku 1630, následně v roce 1637 a poté v roce 1641. V době války se městská správa neobnovovala každoročně. Když obnovena byla, tak se stejně mezi členy rady objevovaly ty samé postavy, které měly pouze jiné přidělené funkce. Pavel Plachetský byl členem městské rady i v roce 1653, kdy byl členem také jeho bratr Jindřich. Oba dva patřili k nekatolíkům.¹⁶¹

Jindřich Plachetský patřil k osobnostem, které vážně uvažovaly o přestupu na katolickou víru a také na ni opravdu přestoupily.¹⁶² Členem městské rady byl od roku 1639. Během své kariéry se několikrát stal primátorem a rychtářem. V 80. letech se do rodiny Plachetských přičlenil Jan Jakub Schelhorn, který si vzal za ženu Jindřichovu jedinou dceru a dědičku. Také on se stal významným členem městské rady.¹⁶³

Necelých sto let po skončení třicetileté války žil z rodiny jediný vnuk Jindřicha Plachetského a zároveň syn Jana Jakuba Schelhorna, Ignác Antonín Schelhorn.

¹⁵⁶ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna I.* V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3, s. 234.

¹⁵⁷ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna II.* V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3, s. 253.

¹⁵⁸ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče.* Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 213.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 239.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 347.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 231–232.

¹⁶² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města.* V Brně: Blok, 1978, s. 128.

¹⁶³ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče.* Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 322.

4.3.3. DALŠÍ VÝZNAMNÍ MĚŠŤANÉ

Blízkou osobností Kateřiny z Valdštejna byl nekatolický úředník Zikmund Sokolovský, který zastával funkci purkrabího. Měl za úkol zjistit jména a pobyt všech nekatolických kněží. Kateřina jim chtěla pomoci poskytnutím peněz.¹⁶⁴ Sokolovský si s hraběnkou také často dopisoval. V jednom z nich chtěla, aby ji informoval o tom, co a jak by chtěl hrabě Rudolf z panství odvést před válečným nebezpečím.¹⁶⁵

Významnou osobností, zejména po válce, byl vrchnostenský úředník Jan Ayda. Patřil k hlavním postavám nekatolíků ve městě. V roce 1652 napsal ostrý protikatolický spis svému bratrovi, který byl vrchnostenským úředníkem v Polné. Snažil se mu v něm vysvětlit důvody, proč nemůže přestoupit na katolickou víru. Brzy poté, co v Třebíči začala působit inkviziční komise, Jan Ayda zemřel.¹⁶⁶

Třebíčským primasem byl také několikrát Pavel Vodička. V čele městské rady stál v letech 1635 a 1636, kdy docházelo k opravám městské věže.¹⁶⁷ Vodička se stal primasem také v roce 1639, ale ještě v téže roce získal funkci zámeckého hejtmana.¹⁶⁸

V městské radě byl také několikrát zastoupen nekatolík Samuel Borovský a v letech 1658 a 1666 stál v její čele. Bylo to v době, kdy se ve městě řešily hraniční spory. Úkolem rady bylo, aby nedovolila zcizovat pozemkový majetek města a jeho obyvatel a připojovat ho k pozemkům sousedních obcí. V roce 1658 došlo k založení nové hraniční knihy, do které se zapisovaly výsledky komisionálních pochůzek po hranicích pozemků, které náležely k městu.¹⁶⁹

V roce 1680 postihla třebíčské panství morová epidemie. Primátoři se ve městě střídali po dvou letech. V radě se neustále opakovala ta samá jména. Správa města byla tedy v rukou několika rodin, které lze označit jako patriciát. Zatímco původní patriciát tvořily nejbohatší obchodnické rodiny, ten současný byl tvořen z nejzámožnějších řemeslnických rodin. V nejvyšších funkcích se střídali Jan Kříž, Ondřej Raysler a Samuel Kamenický.

¹⁶⁴ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 200.

¹⁶⁵ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna I*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3, s. 128–129.

¹⁶⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 127–128.

¹⁶⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 68.

¹⁶⁸ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 232.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 269.

Během tohoto období začaly propukovat spory mezi městskou radou a vrchností. Řešilo se např. várečné právo či poněmčování Třebíče.¹⁷⁰

Bezesporu nejvýraznější osobností na straně městské rady ve sporech s vrchností v prvních třiceti letech 18. století byl Jan Jakub Schelhorn, který se do Třebíče přestěhoval z Plzně v osmdesátých letech 17. století. Přiženil se do staré a bohaté rodiny Jindřicha Plachetského. Kromě vrchnosti se střetával také s oponenty z vlastních řad, kteří kritizovali hospodaření městské rady. Z veřejného života mohl odejít začátkem třicátých let 18. století.¹⁷¹

V první polovině 18. století v Třebíči ve funkci primátora působili Martin Perneker, Lukáš Komárek, Jan Pačko či Matěj Fencl.¹⁷²

¹⁷⁰ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 321.

¹⁷¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 77.

¹⁷² SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 331–332.

5. HOSPODÁŘSKÝ VÝVOJ

5.1. CECHY A ŘEMESLA

Během třicetileté války byl ve městě veliký vnitřní trh. Hlavním řemeslem bylo soukenictví. Velkou úroveň měla i výroba plátna, svíček, mýdla či obuvi. Počet řemesel a cechů zůstal stejný jako před válkou. Převahu ve městě měla potravinářská řemesla, oděvní řemesla a zejména dvě textilní řemesla, soukenictví a tkalcovství. Řemeslo bylo obživou pro střední a nižší složky městského obyvatelstva.¹⁷³

Po celé 17. století si řemesla udržovala převahu nad ostatními druhy povolání. Ve druhé polovině 17. století se nejvíc rozvíjelo ševcovské řemeslo, ale nadále dominovalo tkalcovství a soukenictví. Z potravinářských řemesel byli nejvýznamnější řezníci, kteří patřili k majetkové a sociální špičce města. V menší míře byla ve městě zastoupena řemesla kožedělná, kovodělná, dřevozpracující či stavební.¹⁷⁴

Během druhé poloviny 17. století došlo k obnovení společenské prestiže městských cechů. Ve druhé polovině 17. století existoval cech soukeníků, řezníků, mydlářů, krejčích, ševců, tkalců, bednářů, pekařů, hrnčířů, provazníků, stolařů, kožešníků, punčochářů, kloboučníků, kovářů a mlynářů. Třebíčské cechy začaly plnit funkci prostředníka mezi velkostatkem, producentem surovin, a řemeslnickým mistrem, odběratelem surovin. Vrchnost si tak zajišťovala odbyt zemědělských produktů dominikálu za ceny, které neodpovídaly skutečné hodnotě zboží.¹⁷⁵

Cechovní řemeslo zůstalo hlavním zdrojem obživy pro většinu měšťanů i během 18. století. V polovině 18. století ve městě působily cechy soukenický, tkalcovský, řeznický, ševcovský, mydlářský, krejčovský, kožešnický, bednářský, hrnčířský, stopařský, koželužský, provaznický, kloboučnický, pekařský, punčochářský, zámečnický a kovářský.¹⁷⁶ Během 18. století docházelo u cechovních organizací včetně těch třebíčských k překážkám, které bránily rozvoji výroby a výrobních vztahů. Omezovaly se počty mistrovských míst, bojovalo se proti všem výrobcům, kteří nebyli cechovně organizováni, nebo docházelo k růstu výdajů, což vedlo ke zvyšování příspěvků uvnitř cechů.

¹⁷³ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 118.

¹⁷⁴ FIŠER, Rudolf. Poddanské město Třebíč ve druhé polovině 17. století. *Časopis Matice moravské* 1971, č. 3, str. 314.

¹⁷⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 146.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 169–171.

5.1.1. CECH SOUKENICKÝ

V Třebíči bylo soukenictví po celou dobu raného novověku dominantním řemeslem. V předbělohorské době se cechu dařilo. Jeho součástí byla významná organizace soukenických tovaryšů, která byla v první polovině 17. století velice početná. Počet členů mohl být něco okolo 130. Řemeslo se ve městě rozvíjelo, přestože bylo zasaženo třicetiletou válkou.¹⁷⁷

V 50. letech 17. století se soukenictvím živilo nejméně 79 mistrů. Nejvíce jich žilo na Stařeče. Sídliho tam 37 soukenických mistrů. Na Jejkově jich žilo 21, ve vnitřním městě 18 a v Novém Městě 3.¹⁷⁸ Většina soukeníků se hlásila k Jednotě bratrské, což způsobilo mírný úpadek ve druhé polovině 17. století. K poklesu přispěla i vrchnost, která zakázala dovoz velice cenné cizí vlny a tím donutila soukeníky kupovat a zpracovávat domácí vlnu z panských dvorů, která nebyla tak kvalitní.¹⁷⁹ Hegemonii řemesla se pokoušeli prolomit židovští obchodníci. Těm se občas podařilo zlákat nějakého přespolního mistra, aby pro ně pracoval. Za roční poplatek osm grošů se mohli do bratrstva soukenických tovaryšů zapisovat měšťané, kteří se živilo necechovními druhy řemesel, a mohli si tak pro sebe a své příbuzné zajistit účast celého bratrstva na pohřbu.¹⁸⁰

Během 18. století byli soukeníci i nadále nejpočetnějším cechem ve městě a jako jediní přicházeli do styku s vlivem manufaktur. Pro třebíčské soukeníky bylo nešťastné založení linecké manufaktury, díky které třebíčští soukeníci ztratili tradiční odbytiště.¹⁸¹ Další problém způsobovala manufaktura v Horním Litvínově, která patřila třebíčské vrchnosti.¹⁸² Z důvodu nedostatku pracovních sil tam bylo posláno sedm soukenických tovaryšů. Jmenovitě to byli Jan Kavka, Tomáš Válka, Matěj Kříž, Jiří Hofmann, Hans Zeiberth, Bernard Bergmann a Václav Koranda.¹⁸³

Podle konsignace z roku 1753 pracovalo ve městě 87 soukenických mistrů, 36 tovaryšů a 11 učňů. Nejčastěji se vyráběla trhová hrubá sukna pro venkovské obyvatelstvo, méně se vyrábělo středně jemné, a ještě méně jemné sukno. Sukna byla často

¹⁷⁷ CIEŠLAK, Leszek. Ze života třebíčských soukenických tovaryšů v 17. a na poč. 18. st. *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník VIII.*, 2004. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2004, s. 26–27.

¹⁷⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 142.

¹⁷⁹ KOCINOVÁ, Marie. *Cech soukeníků Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

¹⁸⁰ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 146–147.

¹⁸¹ KLÍMA, Arnošt. *Manufakturní období v Čechách*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955, s. 196–197.

¹⁸² Tamtéž, s. 222.

¹⁸³ Státní okresní archiv Třebíč, fond Cechy, sign. Cech soukenický 7, fol. 133b. *Pamětní kniha bratrstva soukenických tovaryšů*.

bílá, ale i barvená modře, šedě a červeně. Mezi nejznámější výrobce patřili Antonín Hochhäusel, Ignác Hladík, Jakub Hladík Jan Ceplichal, Moyses Abraham a Daniel Lammel. Počet soukeníků ještě vzrostl během sedmileté války mezi lety 1756–1763, kdy dodávali císařským vojákům spoustu materiálu. Kromě toho našlo zboží svůj odbyt na výročních trzích u nás, ale také v Uhrách a v Rakousku.¹⁸⁴

5.1.2. CECH TKALCOVSKÝ

Tkalcovský cech patřil k nejchudším ve městě. Vrchnost se často vměšovala do jeho vnitřních záležitostí, ale postupně během 17. století si získal vážnost. Často pomáhal i tkalcům v okolí. Během třicetileté války třebíčští tkalci podpořili členy tkalcovského cechu v Jaroměřicích, přestože sami měli vlastní potíže. Po třicetileté válce se tkalci stěhovali z bohatých domů na předměstí do chudých domečků a chalup.¹⁸⁵ Tkalcovství bylo po soukenictví hned druhým nejvýznamnějším textilním řemeslem. Největší zastoupení měli obyvatelé Nového Města. V polovině 17. století tam žilo 16 z celkového počtu 22 tkalcovských mistrů. Dalších 5 mistrů bydlelo na Stařečce a 1 žil ve vnitřním městě.¹⁸⁶ Po celou druhou polovinu 17. století se cech potýkal s řadou problémů, mezi které patřilo např. nucené odebírání druhořadé zpracovávané vlny z panských ovcí od cechu soukenického.

Začátkem 18. století přišlo zlepšení. Purkmistři rozhodli, že cizí mistři nemohli ve městě prodávat zboží na výročních trzích.¹⁸⁷ Na rozdíl od soukenictví se tkalcovství nadále vyvíjelo a svoji pozici začalo ve městě upevňovat.¹⁸⁸ V roce 1753 pracovalo v Třebíči 58 tkalcovských mistrů, 17 tovaryšů a 3 učni. Všichni vyznávali křesťanskou víru. Tkalci lnu byli nejpočetnějšími mezi mistry v celém jihlavském kraji, avšak v Třebíči zůstávali na prvním místě i nadále soukeníci.¹⁸⁹

Třebíčští tkalci byli sdruženi v cechu už v polovině 15. století. Tkalcovským mistrem se mohl stát měšťan, který prokázal manželský původ, předložil výuční list a šest měsíců pracoval pod dohledem mistra. Všichni členové cechu se museli účastnit pohřbu spolubratra a jeho nejbližších příbuzných. Účast řemeslníků na pohřbu si za poplatek mohly zajistit osoby, které nebyly součástí žádného cechu. V důsledku nízké prestiže tkalcovského cechu tuto možnost obyvatelé využívali u jiných cechů, např. u cechu soukenického. Od roku

¹⁸⁴ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II.* V Brně: Blok, 1981, s. 13–17.

¹⁸⁵ KOCINOVÁ, Marie. *Cech tkalců Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.

¹⁸⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města.* V Brně: Blok, 1978, s. 142.

¹⁸⁷ KOCINOVÁ, Marie. *Cech tkalců Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.

¹⁸⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města.* V Brně: Blok, 1978, s. 170.

¹⁸⁹ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II.* V Brně: Blok, 1981, s. 13–14.

1636 se pohřbu příslušníka tkalcovského cechu účastnil i cech ševcovský. Platilo to i obráceně.¹⁹⁰

Tkalci se v měšťanské společnosti příliš neprosazovali. Málokterý tkadlec se dostal z předměstí do vnitřního města a stejně tak jich velice málo proniklo do městských úřadů. Naprostá většina těchto řemeslníků žila na pokraji bídy.¹⁹¹

5.1.3. DALŠÍ CECHY

Mezi nejstarší řemesla ve městě patřilo ševcovství. Většina ševců žila v Podklášteří.¹⁹² Cech sice nebyl nijak příliš bohatý, řadil se však k těm větším ve městě. Bratrstvo tovaryšů se těšilo velké vážnosti. V 90. letech 17. století měli třebíčští ševci problémy s necechovní konkurencí, tzv. flekaři. Tento boj skončil pro ševce vítězně.¹⁹³ Během 18. století počet ševců nadále rostl. V roce 1753 bylo ševcovství třetím nejpočetnějším řemeslem mezi křesťany. Ve městě pracovalo 50 mistrů, 20 tovaryšů a 1 učeň.

Podobně jako ševci se rozrůstal počet krejčích. Krejčovstvím se živilo 39 křesťanských mistrů, 11 tovaryšů a 3 učni. Jelikož se tímto řemeslem živilo i židovské obyvatelstvo, bylo celkově ve městě víc krejčích než ševců. V židovské obci pracovalo 23 krejčovských mistrů. Celkově tedy pracovalo ve městě 62 mistrů. V průběhu dalšího desetiletí došlo k výraznému úbytku, neboť v roce 1763 bylo zaznamenáno pouze 18 křesťanských mistrů. Počet židovských mistrů znám není.¹⁹⁴

Řemesla kožedělná byla ve druhé polovině 17. století ve městě zastoupena poskromnu. Na Stařečce pracovali 2 koželuzi a 2 jircháři, na Jejkově pak 3 koželuzi. Koželuzi nedokázali krýt potřebu ševců, a tak často docházelo k tomu, že někteří místní ševci byli zadluženi u cizích koželuhů nebo židovských obchodníků, kteří se také živili vyděláváním a zpracováváním kůže. V roce 1649 pracovalo v Podklášteří 7 koželuhů.¹⁹⁵ Koželužství začalo vzrůstat až během 18. století. V roce 1753 pracovalo v Třebíči 19 mistrů, z toho 5 židů. Dále bylo ve městě 5 tovaryšů a 1 učeň.¹⁹⁶ Kromě koželuhů pracovali ve městě

¹⁹⁰ CIEŠLAK, Leszek. Třebíčský tkalcovský cech do konce 20. let 18. st. *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník VII.*, 2003. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, s. 44–48.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 59–60.

¹⁹² KOCINOVÁ, Marie. *Cech ševců Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

¹⁹³ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 147, 171.

¹⁹⁴ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 13.

¹⁹⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 143.

¹⁹⁶ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 13.

také jircháři. Během druhé poloviny 18. století bylo tohle řemeslo ve městě silně zastoupeno. Jirchářský cech však vznikl až v roce 1836 po schválení městského magistrátu.¹⁹⁷

Až v 17. století se v Třebíči objevuje punčochářství. Prvními punčocháři ve městě byli přistěhovalci z jiných měst nebo z Německa. Na ně pak navázali příslušníci třebíčského sboru Jednoty bratrské.¹⁹⁸ V polovině 17. století pracovalo 7 punčochářských mistrů v Novém Městě, další 4 pak na Jejkově.¹⁹⁹ Postupně se v Třebíči punčochářství rozmáhalo a v polovině 18. století patřilo k nejpočetnějším řemeslům. V roce 1753 ve městě pracovalo 23 mistrů, 19 tovaryšů a 1 učeň.

Velmi málo bylo v Třebíči provazníků a kloboučníků. V roce 1753 bylo známo 8 mistrů a 4 tovaryši, kteří se živili provaznictvím, a 8 mistrů a 2 tovaryši, kteří pracovali jako kloboučníci.²⁰⁰

Řeznický cech patřil k nejstarším ve městě. Řeznictví dosáhlo značného bohatství a patřilo k majetkové špičce ve městě. Úpadek řemesel v době pobělohorské se jich netýkal.²⁰¹ Z padesátých let 17. století je známo dvacet řeznických krámů. Patnáct z nich sídlilo ve vnitřním městě, dva na Stařečce, dva v Novém městě a jeden na Jejkově.²⁰² O sto let později v roce 1753 bylo ve městě 25 řeznických mistrů, z toho 19 křesťanů a 6 příslušníků židovského etnika. Dále bylo ve městě zastoupeno 8 křesťanských tovaryšů a 2 učni. Lze tedy usoudit, že počet řezníků po celé barokní období zůstával konstantní.²⁰³

Cech mlynářů vznikl už v roce 1538. Nejstarší mlýn se nacházel na Polance, další byl v Podklášteří, dva na Jejkově, jeden v Nových Dvorech, jeden pod městem a později vznikly dva na Stařečce. Hodně mlynářů se před třicetiletou válkou hlásilo k Jednotě bratrské. V pobělohorské době museli třebíčští mlynáři z nařízení vrchnosti vykonávat těžké roboty a nemohli emigrovat. Ke katolictví přestupovali pod výhrůzkou sebrání mlýna či ubytování vojska při mlýnech. Z města se podařilo uprchnout pouze dvěma mlynářům. Jako první uprchl Štěpán Vejvoda a o třicet let později Jan Táborský. Mlynáři byli naprosto závislí na vrchnosti, ze které se jim podařilo vymanit až za vlády Marie Terezie.²⁰⁴ V roce 1753 pracovalo ve městě 27 mlynářských mistrů, 24 tovaryšů a 1 učeň.²⁰⁵

¹⁹⁷ KOCINOVÁ, Marie. *Cech jirchářů Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1963.

¹⁹⁸ KOCINOVÁ, Marie. *Cech punčochářů Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

¹⁹⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 143.

²⁰⁰ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 13.

²⁰¹ KOCINOVÁ, Marie. *Cech řezníků Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

²⁰² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 143.

²⁰³ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 13.

²⁰⁴ KOCINOVÁ, Marie. *Cech mlynářů Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

²⁰⁵ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 13.

K cechu pekařskému se v průběhu 17. století připojovali perníkáři, protože jich bylo málo a samostatný cech ještě neměli.²⁰⁶ Během poloviny 17. století pracovalo v Třebíči 9 pekařských mistrů, kteří byli zastoupeni ve všech částech města.²⁰⁷ O sto let později, v roce 1753, se pekařstvím živilo 19 pekařských mistrů, 6 tovaryšů a 1 učeň.²⁰⁸

Třebíčští mydláři se spojili do jednoho cechu koncem 16. století.²⁰⁹ Cech mydlářů byl hlavním pro celou oblast jihozápadní Moravy. Pokud se někdo ucházel o mydlářskou živnost, tak musel prokázat manželský původ, katolické vyznání a musel dva roky pracovat jako tovaryš. Mistři museli vlastnit nádobí, které ale nemohli získat darem nebo koupit na dluh. Pokud se někdo chtěl učit tomuto řemeslu, musel mít u cechu podporu alespoň dvou měšťanů. Do města nesměly být dováženy žádné hotové mydlářské výrobky. Výjimkou bylo konání jarmarků. Cech si vyhradil právo kontrolovat kvalitu výrobků.²¹⁰ V roce 1753 byli ve městě 4 mistři, 1 tovaryš a 2 učni.²¹¹

Vážení byli ve městě kováři. Jelikož jich ale bylo málo, tak si vytvořili cech společně s koláři a bednáři. Až ve druhé polovině 17. století si každé ze tří řemesel vytvořilo vlastní cech, který se následně rozvíjel.²¹²

Významný cech měli v Třebíči hrnčíři. Před svým odchodem do emigrace v roce 1657 se na Jejkově jako hrnčír živil Samuel Březina. Byl dlouholetým správcem bratrského sboru a jedním ze svědků na svatbě Jana Amose Komenského s třebíčskou Marií Dorotou.²¹³ V roce 1753 se tímto řemeslem zabývalo 6 mistrů a 4 tovaryši.²¹⁴

5.2. ZEMĚDĚLSTVÍ

Venkovští poddaní museli pracovat na panských polích, kde sklízeli úrodu, sekali louky nebo sušili seno. Poddaní z Podklášteří a Nových Dvorů museli robotovat. Mezi jejich povinnosti patřilo sázení a okopávání zelí, plení zeleniny, trhání lnu a konopí nebo sklizení sena na loukách pod městem.²¹⁵

V roce 1656 se zemědělstvím živilo 68 osob, z toho jen 32 jich mohlo zasívat ve všech třech tratích trojpolního systému. Zbytek zemědělců mělo k dispozici nízké výměry

²⁰⁶ BOUČKOVÁ, Marie. *Cech pekařů Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

²⁰⁷ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 143.

²⁰⁸ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 13.

²⁰⁹ KOCINOVÁ, Marie. *Cech mydlářů Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

²¹⁰ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 144.

²¹¹ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 14.

²¹² KOCINOVÁ, Marie. *Cech kovářů Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

²¹³ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 131.

²¹⁴ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 14.

²¹⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 114.

půdy. Jednalo se převážně o obyvatele Nového Města. Obdělávaná půda činila rozlohu necelých devět lánů. Nikdo ale neměl k dispozici k vysévání ani jeden lán, což bylo 96 měřic ve třech tratích. Mezi největší vlastníky půdy patřili Mates Freiburger (80 měřic), Jindřich Plachetský (62 měřic), Jiří Krška (60 měřic) a vdova Alžběta Aydová (57 měřic). Měšťanům z vnitřního města připadalo 82% veškeré půdy. Se zemědělstvím byli nejvíce spojeni mistři potravinářských řemesel. Většina měšťanů byla během druhé poloviny 17. století od zemědělství odloučena. Zemědělskou výrobu měla vyhrazena pouze majetková špička ve městě.²¹⁶

Během první poloviny 18. století celková rozloha dominikální orné půdy činila 3600 měřic, což představovalo šestinu rustikálu. Kvalita půdy se pohybovala u spodní hranice daňové stupnice. Valdštejnům kromě obdělávané půdy patřily také pastviny a lesy. Na pastvinách se chovaly ovce, krávy, telata, býci, koně, vepří a drůbež. Rozloha panských lesů byla oproti orné půdě dvojnásobná. Poddaní měli nadále povinnost robotovat. Tu vykonávali dvořáci s párem koní, láníci s párem volů, chalupníci a podsedci. Dvořáci pracovali s potahem jeden den v týdnu, láníci tři dny a pololaníci jeden a půl dne. Chalupníci robovali dvakrát týdně a podsedci jen jednou.²¹⁷

5.3. OBCHOD

Obchod ve městě byl nejvíce charakteristický pro židovské obyvatelstvo. Nejvýznamnějším obchodníkem z doby Kateřiny z Valdštejna byl Žid Mojžíš Bauer, který pro vrchnost zprostředkoval luxusní zboží na zahraničních trzích. Často také půjčoval peníze obyvatelům Třebíče. Kromě něj půjčky poskytoval jiný židovský obchodník Abraham Nováček. Mezi křesťanské obchodníky, u kterých se také hodně obyvatel zadlužilo, patřili Pavel Kvasnička, Pavel Plachetský a Zachariáš Kamenický.²¹⁸ Z korespondence Kateřiny z Valdštejna je patrné, že Pavel Kvasnička pro ni nakupoval zboží na cizích trzích. V jednom z dopisů Kvasničkovi píše, aby jí na jarmarku v Kremži zakoupil králičí podšívky.²¹⁹ V jiném ho zase žádá o mosaznou medenici.²²⁰ Kvasnička také dodával na dluh sukno znojemským jezuitům. Po jeho smrti šly splátky do rukou dědiců, ale také jiného obchodníka Samuela Borovského.²²¹

²¹⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 143–144.

²¹⁷ Tamtéž, s. 165–166.

²¹⁸ Tamtéž, s. 119.

²¹⁹ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna I*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3, s. 264.

²²⁰ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna II*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3, s. 253.

²²¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 119–120.

Ve druhé polovině 17. století bylo specializovaných obchodníků v Třebíči málo. Spousta měšťanů navštěvovala trhy na Moravě i v Rakousku. Přímo obchodníci to ale nebyli, neboť patřili k řemeslnickým cechům. Hlavní příčinou toho, proč se ve městě příliš neuplatňovala obchodnická profese, byla obrovská konkurence židovských obchodníků a překupníků.²²²

Během první poloviny 18. století byli ve městě zpočátku pouze tři nebo čtyři skuteční obchodníci. Pouze Jan Fundulus se specializoval na kupeckou živnost. Zboží kupoval nejčastěji na brněnských trzích a velkou část z něj následně prodával v Třebíči. Ostatní tři kramáři disponovali nízkým obchodním kapitálem a pouze obchodem by se tak neživili. Obchodnická profese tedy i během 18. století zůstala ve srovnání s jinými městy slabá a příliš se nerozvíjela. Tehdejší purkmistr Jan Jakub Ondřej Hladík viděl příčinu v přílišné blízkosti židovské obce. Židovští obchodníci měli k dispozici vysoký kapitál. V jejich prospěch hrálo také to, že měli spoustu kontaktů. V Podklášteří se obchodovalo i s novými produkty, např. s tabákem, který ve velkém množství v polovině 18. století do Třebíče dovážel Šimon Hirschel. V roce 1748 získal z brněnských skladů 5000 liber tabáku různých druhů.²²³

V období první poloviny a na počátku druhé poloviny 18. století docházelo ale k tomu, že někteří bohatí soukeničtí mistři přestali s výrobou sukna a začali s ním raději obchodovat. V Třebíči bylo až osm takových případů. Jedním z nich byl třebíčský purkmistr Jan Jakub Hladík, který prodával třebíčská sukna na Moravě i v Rakousku. Mezi velké třebíčské obchodníky se sukny patřil rovněž Ignác Hladík, Jan Ceplichal a Jan Peigel. Mezi menší obchodníky se sukny patřili Antonín Dufek, Josef Sojka a Jan Kalina. Později bylo zjištěno, že Ceplichal, Dufek a Jan Hladík odebírali sukno i od výrobců z Jihlavy, Třeště a Brtnice.

Nejvýznamnějším obchodníkem v 18. století byl Antonín Hochhäusel, který se v roce 1758 přestal věnovat mydlářství a začal obchodovat s vlnou a juchtou. Byl obviněn z toho, že juchtou prodával neoprávněně. Stěžovali si na něj dva židovští obchodníci, ale také všech osm třebíčských obchodníků se sukny u komerčního konsensu v Brně. V tomto střetu Hochhäusel vyhrál a za zásluhy mu bylo dokonce uděleno oprávnění k obchodu se sukny.²²⁴

²²² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 143.

²²³ Tamtéž, s. 170.

²²⁴ JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II*. V Brně: Blok, 1981, s. 17–19.

6. KULTURA A VZDĚLANOST

6.1. PÍSEMNICTVÍ

Než se dostanu ke kronikám a kronikářům 17. století, je třeba okrajově zmínit významnou kroniku, kterou ve druhé polovině 16. století sepsal městský písař Eliáš Střelka Náchodský. Jeho kronika je nejstarším dochovaným historickým spisem, na který pak navazovali další autoři.²²⁵ Střelka sepsal své dílo od samého počátku, tedy založení benediktinského kláštera, do roku 1574. Psal v době, kdy se v letech 1572–1574 rekonstruovala věž při kostele sv. Martina, do které pak uložil svůj pamětní spis, který dnes nazýváme Střelkovou kronikou.²²⁶

Po Střelkově odchodu do Dolních Kounic se městským písařem stal Jiří Přemysl Prostějovský, který sepsal dodatek ke Střelkově kronice. Psát začal v roce 1577, kdy nešťastnou náhodou věž vyhořela a musela se tak znovu rekonstruovat. Střelkův spis byl před požárem zachráněn.²²⁷

6.1.1. JAN SUCHENIUS NOVOBYDŽOVSKÝ

Jan Suchenius Novobydžovský byl třebíčským městským písařem mezi lety 1624–1658. Většinu informací o tom, co se ve městě během třicetileté války dělo, známe díky němu.²²⁸ Není známo, kdy a jak se do města Suchenius dostal. Víme, že před svým příchodem absolvoval právnické vysokoškolské vzdělání.²²⁹

Suchenius patřil k nejzatvrzelejším nekatolíkům ve městě. Po odchodu Švédů z města se neúčastnil žádné mše. Když ve městě v padesátých letech působila rekatolizační komise, přihlásil se k husitství a komisí byl označen jako arcikacíř. Patřil ke skupině, která odmítla ke katolictví přestoupit. Z tohoto důvodu musel opustit místo městského písaře a své náboženské knihy poslat do Uher.²³⁰ Nicméně i on nakonec podlehl rekatolizačnímu tlaku a v roce 1658 formálně ke katolictví přestoupil. Zemřel před rokem 1663.²³¹

Suchenius psal kroniku válečných let v Třebíči se zpožděním a stejně jako jeho předchůdci ji psal při příležitosti dalších oprav městské věže. V textu zmiňuje, že se jednalo o čtvrtou opravu během první poloviny 17. století. Autor navazuje na dodatek kroniky Eliáše

²²⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 39.

²²⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 95.

²²⁷ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 140–141.

²²⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 106.

²²⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 61.

²³⁰ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 128.

²³¹ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 238.

Střelky, který napsal Jiří Přemysl Prostějovský. Podrobně zaznamenává valdštejnské převzetí třebičského panství a události válečných let ve městě. Kronika končí latinskou výzvou, aby Ježíšovo jméno bylo dobrořečeno. Dílo bylo dokončeno 6. srpna 1655. Kronika se stala nejdůležitějším pramenem k poznání válečného období v historii města a významným projevem moravského městského dějepisectví v 17. století.²³²

6.1.2. MIKULÁŠ BISSATA

Mikuláš Bissata pocházel přímo z Třebíče. Jeho otec Dominik Bissata koupil na náměstí kupecký Františkovský (Malovaný) dům, který pak po něm zdědil. Bissata vystudoval městskou školu a následně se vyučil soukenickému řemeslu.²³³ V polovině 17. století se živil soukenickým řemeslem a obchodem se sukny. Vyznával utrakvistické náboženství. Inkviziční komise do protokolu zaznamenala, že byl „příznivě nakloněn“ přestupu ke katolické víře. Po přestupu ke katolictví a propuštění Suchenia z městských služeb získal místo radního písaře. Zůstal ale i nadále v kontaktu s náboženskými exulanty v Uhrách, kterým pomáhal zprostředkovávat splátky z třebičských domů.²³⁴

Paměť Mikuláše Bissaty byla napsána při příležitosti rekonstrukce hřbitovního kostela Nejsvětější Trojice. Bissata doplnil Sucheniovu kroniku o události z padesátých a šedesátých let. Kromě informací o opravě kostela zaznamenal turecké nebezpečí, o kterém byli měšťané dobře informováni. O rekatolizaci se zmiňuje jen letmo. Bissata dovedl svoji Paměť do roku 1667.²³⁵

6.1.3. JAN JAKUB SCHELHORN

Jan Jakub Schelhorn se narodil se v roce 1666. Jednalo se o plzeňského rodáka německé národnosti, který přišel do Třebíče v osmdesátých letech 17. století. Od roku 1687 vlastnil Františkovský dům na náměstí. Přiženil se do staré a bohaté třebičské rodiny městského radního Jindřicha Plachetského. Kromě majetku získal také významné společenské postavení uvnitř měšťanské špičky. Už v roce 1690 se stal jedním z obecných konšelů a následně zastával různé pozice uvnitř městské rady. Kromě toho se věnoval obchodu se sukem.²³⁶

Schelhorn patří mezi významné postavy třebičské historie, do které se zapsal obhajobou měšťanských práv proti nátlaku vrchnosti. V první třetině 18. století se stal tváří

²³² FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 62–64.

²³³ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 213.

²³⁴ Tamtéž, s. 237.

²³⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 71–72.

²³⁶ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 321–322.

měšťanů ve sporech mezi městem a vrchností. V úředních dokumentech se Schelhornovo jméno naposledy objevilo v roce 1731.²³⁷ Zemřel až v roce 1758 a dožil se tedy vysokého věku 92 let.²³⁸

Spis Jana Jakuba Schelhorna byl napsán při příležitosti opravy městské věže, rozšiřování farního kostela a trvalého spojení tohoto kostela s věží. Práce byla dokončena v září roku 1715 a následně byla vložena do nové věžní bání. Spis je jedinečný v tom, že je rozdělen na tři části a každá z nich je napsána jiným jazykem. Těmi jsou čeština, němčina a latina. Nejobsáhlejší je česká část, ve které se zabýval opravami věže. Pozornost věnoval také mezinárodní a vnitropolitické situaci. Schelhorn také zmiňuje Jana Nepomuckého jako patrona města. Česká část je uzavřena výčtem všech úředníků panství a členů městské rady. Německá část je osobním svědectvím autora o sporech městské rady s panstvím i o soudních tahanicích uvnitř valdštejnské rodiny o třebičské panství. Spis je uzavřen latinským dodatkem, který uvádí autorovy autobiografické údaje.²³⁹

6.1.4. MARTIN JOSEF MATLOCIOUS

Martin Josef Matlocius se narodil v roce 1661 ve Velkém Meziříčí. Soudě podle jeho historického spisu musel mít kvalitní vzdělání. Dal se na kněžskou dráhu, se kterou začal a skončil v Třebíči. Mezi lety 1686–1687 působil jako kaplan ve farnosti u sv. Martina. Následně odešel z města a vrátil se až v listopadu 1698. Na faře působil jako děkan až do roku 1727, kdy ve věku 66 let zemřel.²⁴⁰ Rovněž se podílel na rekatolizaci ve městě. V roce 1702 nechal zřídit laické bratrstvo sv. Anny při kostele sv. Martina, které se rychle rozrostlo a zbohatlo. Matlocius se stal předsedou tohoto bratrstva.²⁴¹

Matlocius je autorem díla *Ad perpetuam memoriam Monumenta pietatis seu Notata de statu religionis civitatis Trebicz olim Drzewicz dictae*.²⁴² Jedná se o církevní kroniku, v níž se snažil podat důkaz o hlubokých kořenech katolicismu uvnitř města. Dílo, které má charakter kroniky, bylo napsáno v roce 1715. Časově se jedná o úsek od založení kláštera až do počátku 18. století. Ve svém díle ale nezmiňuje všechno. Vynechal např. husitství či vypálení města v roce 1468. Dílo bylo napsáno při příležitosti stavění střechy nad věží sv. Martina.²⁴³

²³⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 77.

²³⁸ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 331.

²³⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 78–79.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 89.

²⁴¹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 163.

²⁴² Tamtéž, s. 173.

²⁴³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 91.

6.1.5. HILARION

Hilarion je neznámým autorem krátkého latinského spisu. Autor se označil jako páter Hilarion, vikář kapucínského řádu v Třebíči. Část svého života prožil na jejkovském předměstí. Dále však o něm není nic známo.

Hilarionovo dílo vzniklo na žádost brněnského právníka Dismase Josefa Ignáce Hoffera, který připravoval rozsáhlé latinské dílo o historii Moravy. Z toho důvodu požádal jednotlivá moravská města o zaslání opisů či kronik. Hilarion tedy v roce 1727 zpracoval latinský výtah z kroniky Eliáše Střelky Náchodského. Je zajímavé, že si představitel kapucínského řádu vybral za předlohu právě kroniku nekatolického městského písaře.²⁴⁴

6.2. BAROKNÍ OPRAVY A PŘESTAVBY

6.2.1. KOSTEL SV. MARTINA

Kostel byl založen pravděpodobně ve druhé polovině 12. století. Bylo to v době, kdy v čele kláštera stál opat Martin.²⁴⁵ Stál uprostřed hřbitova a byl původně dřevěný. Později vznikl presbytář a hlavní loď s prkenným stropem. V roce 1643 byla loď zaklenuta barokní valenou klenbou s lunetami. Před rokem 1641 byly uvnitř kostela postaveny varhany.²⁴⁶

V těsné blízkosti kostela stála městská věž, která musela být během válečného období několikrát opravována. K těm došlo ve třicátých letech, konkrétně v letech 1631, 1635–1636 a 1638. Opravy stály zhruba 1360 zlatých. Peníze poskytovala městská samospráva a částečně přispívalo obyvatelstvo drobnými sbírkami.²⁴⁷ Při těchto opravách byly dubové krance nahrazeny železnými a došlo k opravě ciferníků hodin. V roce 1655 proběhly větší opravy na krytině.²⁴⁸

Největší stavební úpravy proběhly začátkem 18. století. Během let 1707–1708 byla ke kostelu přistavěna barokní kaple sv. Anny.²⁴⁹ V roce 1715 byla symetricky proti kapli vybudována kaple sv. Josefa a o rok později došlo k rozšíření bočních lodí.²⁵⁰ V roce 1717 byla postavena kazatelna, kterou zhotovil trebičský sochař a řezbář Štěpán Pagan. Kazatelna je ozdobena biblickými reliéfy na schodišti i na zadní stěně.²⁵¹ V roce 1718 byl pod věží postaven zděný kůr. Ten starý, který přiléhal k sakristii, byl přeměněn na galerii pro

²⁴⁴ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 99–102.

²⁴⁵ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 7.

²⁴⁶ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí počtvrté*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010, s. 9.

²⁴⁷ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 116.

²⁴⁸ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí počtvrté*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010, s. 16.

²⁴⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 89.

²⁵⁰ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 8.

²⁵¹ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí počtvrté*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010, s. 12.

městské zastupitele. Nad sakristií došlo k odstranění vazby kryté křidlicemi. Nová rovná plocha byla ohraničena balustrádou ozdobenou vázami.²⁵² Mezi lety 1715–1720 byl kostel sv. Martina spojen s věží. Celá obrovská přestavba byla ukončena v roce 1720.²⁵³

6.2.2. KOSTEL NEJSVĚTĚJŠÍ TROJICE

Není jasné, kdy přesně kostel vznikl. Poprvé se o něm zmínil Eliáš Střelka Náchodský, když ve své kronice popisoval vypálení města roku 1468. V 16. století byla jednolodní stavba rozsáhle upravena. Z Bissatovy paměti se dozvídáme, že k rozsáhlým úpravám došlo i ve druhé polovině 17. století.²⁵⁴

Zásadní opravu prodělal kostel v letech 1661–1667. Toho roku byl vyměněn krov kostela, a především byla rekonstruována malá věž, která se dočkala opravy po 97 letech.²⁵⁵ Rekonstrukce kostela stála městskou radu 150 zlatých.²⁵⁶

Svůj současný název kostel získal až v roce 1677, kdy byl vysvěcen biskupem Janem Josefem Breinerem a stal se filiálním kostelem sv. Martina. V pozdějších letech začal plnit funkci hřbitovního kostela. V roce 1686 byl do kostela umístěn nový zlacený oltář.²⁵⁷

6.2.3. BAZILIKA SV. PROKOPA

Bazilika, která byla postavena mezi lety 1240–1260, prošla na začátku 18. století rozsáhlou barokní přestavbou zachovanou až do současnosti. Do roku 1704 nesla bazilika název Nanebevzetí Panny Marie.²⁵⁸ Koncem 17. století byla v kritickém stavu. V roce 1704 nechal Jan Karel z Valdštejna opravit presbytář a byla zřízena zámecká kaple zasvěcená sv. Prokopovi.²⁵⁹

Úplná přestavba začala až z podnětu Jana Josefa z Valdštejna v roce 1725.²⁶⁰ Opravy baziliky řídil známý barokní architekt František Maxmilián Kaňka. Smlouva o vedení stavby mezi Valdštejnem a Kaňkou byla uzavřena 30. září 1727.²⁶¹ K předběžné smlouvě ale už muselo dojít dřív, protože Kaňka už v roce 1725 specifikoval požadavky pro zahájení

²⁵² ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 8.

²⁵³ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí počtvrté*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010, s. 9.

²⁵⁴ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí potřetí*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2008, s. 172.

²⁵⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 71.

²⁵⁶ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 140.

²⁵⁷ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí potřetí*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2008, s. 173.

²⁵⁸ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006, s. 113.

²⁵⁹ TURECKÝ, Petr. Přestavba třebíčské baziliky v letech 1725–1733. *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník III*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999, s. 171.

²⁶⁰ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 40.

²⁶¹ BLAŽÍČEK, Oldřich J. *Cestami umění: sborník prací k počtě šedesátých narozenin Antonína Matějčka*. V Praze: Melantrich, 1949, s. 165, 173.

stavby.²⁶² Během těchto oprav byla odstraněna klenba hlavní lodi a nahrazena barokní gotickou síťovou. Následně Kaňka barokně upravil západní průčelí s dvojicí věží, nechal položit kamennou dlažbu a byla provedena další řada stavebních úprav. Bazilika byla opatřena barokními omítkami a na pilířích hlavní lodi byly vytesány barokní sochy.²⁶³ Stavební úpravy skončily v roce 1733.²⁶⁴

6.3. BAROKNÍ STAVBY

6.3.1. KAPUCÍNSKÝ KOSTEL A KLÁŠTER NA JEJKOVĚ

František Augustin z Valdštejna odkázal ve své závěti z roku 1684 vysokou částku na stavbu kapucínského kláštera. Z toho důvodu přišli o dva roky později do města první kapucíni. Stavitelé Elzearius ze Slezska a Burchard z Prahy vybrali pro umístění kláštera místo, kde původně stával bratrský sbor. Plán novostavby v roce 1687 dokončil kapucínský stavitel Jiří Mnichovský. Tento plán byl téhož roku schválen Karlem Ferdinandem z Valdštejna a pražským arcibiskupem Janem Bedřichem z Valdštejna.²⁶⁵ V roce 1687 došlo k položení základního kamene a o tři roky později byla stavba kapucínského kláštera dokončena.²⁶⁶

Klášterní kapucínský kostel, který byl zasvěcený Proměnění Páně, byl dostavěn v roce 1693. Stavitelem byl rovněž Jiří Mnichovský. Byl postaven na místě, kde předtím stávala bratrská modlitebna se zvonící. V říjnu roku 1693 kostel posvětil olomoucký biskup Breiner. Jedná se o jednolodní stavbu, která je orientovaná směrem na jih v duchu františkánské přirozenosti. Kostel je uvnitř zaklenut valenou klenbou s lunetami. Od roku 1750 se na hlavním oltáři nachází velký obraz Proměnění Krista Pána na hoře Tábor, jehož autorem je italský malíř Josef Cereghettiho.²⁶⁷

6.3.2. SYNAGOGY V PODKLÁŠTEŘÍ

V židovské obci, která se nacházela v Podklášteří, žili lidé spojeni judaistickým náboženstvím. Jelikož jejich počet neustále rostl, byla potřeba synagogy v 17. století nutná. Početní růst započal už v době třicetileté války. Mezi lety 1639–1642 došlo ke stavbě Staré

²⁶² TURECKÝ, Petr. Přestavba třebíčské baziliky v letech 1725–1733. *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník III.* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999, s. 172.

²⁶³ FIŠER, Rudolf a PUCHNAR, František. *Bazilika sv. Prokopa v Třebíči*. Brno: FOTEP, 2003, s. 15.

²⁶⁴ TURECKÝ, Petr. Přestavba třebíčské baziliky v letech 1725–1733. *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník III.* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999, s. 173.

²⁶⁵ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII.* Praha: Libri, 2008, s. 675.

²⁶⁶ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí počtvrté*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010, s. 40.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 43.

synagogy.²⁶⁸ Tato židovská stavba byla postavena na Tichém náměstí v západní části čtvrtě.²⁶⁹ Novodobí historici používají pro synagogu označení Přední synagoga.²⁷⁰

Neustálý růst obyvatel vyvolal potřebu další synagogy. Ve třicátých letech 17. století koupil muž, kterému všichni říkali Španěl, nezastavěnou plochu ve východní části židovské čtvrtě. Postupně na tzv. Španělovském gruntu vyrostlo pět domů a v roce 1669 zde byla postavena Nová (Zadní) synagoga. Počátkem devadesátých let měli Židé v plánu synagogu rozšířit. Místo toho byla stavba v roce 1693 na příkaz vrchnosti poškozena stržením střechy. Původní plán byl přitom srovnat budovu se zemí. Mezi lety 1705–1707 směla být synagoga opravena a znovu využívána pro bohoslužebné účely. Budova byla znovu zastřešena, řádně zaklenuta a vyzdobena barokní výmalbou s rostlinnými motivy a hebrejskými liturgickými texty. Výzdoba moravských synagog včetně té třebíčské bývala často inspirována polskými předlohami.²⁷¹

6.3.3. KOSTELÍČEK

Mezi lety 1644–1645 byla na Strážné hoře postavena kaple Povýšení sv. Kříže. Stavbu řídil zednický mistr Jan Fulík, o kterém víme jen to, že vlastnil drahý dům na Stařečce a že jeho rodina byla v té době jednou z mála katolických rodin ve městě.²⁷²

Raně barokní památku nechal Fulík zasvětit památce Povýšení sv. Kříže. Stavba je orientovaná k východu a byla vytvořena ve tvaru rovnoramenného kříže o délce 6,65 m a šířce ramen 4,30 m a 3,05 m. Celková výška kaple je 17 m. Součástí kaple se v roce 1677 staly dva zvonky. Větší nese jméno sv. Jan Evangelista, menší sv. Máří Magdalena. V roce 1677 byla kaple vysvěcena olomouckým biskupem Breinerem. Pod kaplí je ve skále vytesána krypta, ve které byl Jan Fulík se svým synem pohřben. Dnes nese kaple název sv. Jana Nepomuckého, ale nikdo v Třebíči jí neřekne jinak než Kostelíček.²⁷³

6.4. VZDĚLANOST

Na jihozápadní Moravě lze o existenci městských škol hovořit až od druhé poloviny 16. století. Městská škola v Třebíči náležela k vyšším latinským školám s vynikající

²⁶⁸ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 85.

²⁶⁹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII*. Praha: Libri, 2008, s. 676.

²⁷⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 22.

²⁷¹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 59–60, 119–121.

²⁷² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 116.

²⁷³ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006, s. 159–161.

úrovni.²⁷⁴ Učitelé byli na školu dosazováni rektorem pražské univerzity a před vypuknutím třicetileté války byla škola chloubou města.²⁷⁵ Absolventi třebíčské městské školy mohli na své studium navázat přímo na univerzitě. Třebíč si udržovala vynikající vztahy se zahraničními univerzitami. Několik žáků šlo studovat např. do německého Wittenbergu. Rektory městské školy na začátku 17. století byli např. Eliáš Bílský, Mikuláš Rožmberský či Mikuláš Heliad Netolický.²⁷⁶

V Třebíči, stejně jako v jiných městech, působil literátský kůr. Tato instituce měla za úkol pěstovat liturgický zpěv v českém jazyce. Kromě městské školy existovala ve městě ještě druhá škola při bratrském sboru.²⁷⁷

Během rekatolizace v Třebíči byli evangeličtí učitelé postupně nahrazeni katolickými. V polovině 17. století se na městské škole dětem dostávalo základů aritmetiky, hudby, českého i německého jazyka, katechismu a také základů latiny. Městská škola si i nadále uchovávala vysokou úroveň. Na škole působil Pavel František Příbyslavský, který dosáhl titulu Mistra. Koncem 17. století však začala úroveň vzdělanosti ve městě upadat.²⁷⁸

Městská škola už v 18. století neměla žádné kontakty s pražskou univerzitou a ztratila dobrou pověst v okolí. Na škole působili jako učitelé např. Kristián Netolička, Fabián Milický či Matěj Štípa. Úpadek vzdělanosti se nejvýrazněji projevil v oblasti cechovních písemností. Jazyk a grafická úprava nedosahovaly kvalit, jaká byla v předbělohorském období či druhé polovině 17. století. Kulturním úpadkem byly tedy nejvíce postiženy střední řemeslnické vrstvy.²⁷⁹

²⁷⁴ PADRNOSOVÁ, Jitka. Vývoj školské správy do tereziánských reforem na Moravskobudějovicku, Jemnicku a Třebíčsku. *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník IX*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2005, s. 38.

²⁷⁵ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2004, s. 49.

²⁷⁶ PADRNOSOVÁ, Jitka. Vývoj školské správy do tereziánských reforem na Moravskobudějovicku, Jemnicku a Třebíčsku. *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník IX*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2005, s. 38.

²⁷⁷ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 94.

²⁷⁸ PADRNOSOVÁ, Jitka. Vývoj školské správy do tereziánských reforem na Moravskobudějovicku, Jemnicku a Třebíčsku. *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník IX*. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2005, s. 42–44.

²⁷⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 173.

7. NÁBOŽENSTVÍ

7.1. PROTESTANTSKÁ TŘEBÍČ

Začátkem 17. století měli protestanti nad katolíky výraznou převahu. Díky Smilovi Osovskému zde měly svobodu všechny evangelické církve. V roce 1607 byl třebíčským měšťanům udělen list, ve kterém Smil Osovský dal svým poddaným náboženskou svobodu podle augšpurské konfese. Právo řídit se touto konfesí potvrdila v roce 1614 také Kateřina z Valdštejna.

Velký vliv na náboženské a kulturní poměry ve městě měla také Jednota bratrská, jejíž bratrský sbor sídlil na Jejkově. Během 17. století už ale její vliv začal pomalu ustupovat.²⁸⁰ K Třebíči měl vztah také významný představitel Jednoty bratrské Jan Amos Komenský. Pocházela odtud jeho první manželka Magdalena Vizovská i druhá manželka Marie Dorota, ačkoliv se s oběma seznámil jinde. V roce 1618 Komenský město osobně navštívil.²⁸¹ K jednotě bratrské se hlásil také Karel starší ze Žerotína.

Po vydání Obnoveného zřízení zemského pro Moravu z roku 1628 řada nekatolíků včetně vrchnosti emigrovala. Nastala tak první vlna emigrace.²⁸² Nicméně ještě v roce 1657 žilo v Třebíči nejméně 66 % nekatolíků, ze kterých bylo pak 80 % evangelíků a 20 % příslušníků Jednoty bratrské.²⁸³ Protestantismus se ve městě držel zuby nehty. Nezdovala ho ani první vlna protireformace mezi lety 1624–1635, ani druhá během let 1657–1660. Zdovala ho až třetí vlna, která započala v roce 1671. Na úspěchu protireformace měl velký podíl kapucínský řád. Právě příchod kapucínů do města znamenal definitivní konec evangelického a bratrského života ve městě.²⁸⁴

7.1.1. JAKUB PETROZELÍN

V roce 1604 se posledním evangelickým farářem u sv. Martina stal Jakub Petrozelín. Propagoval myšlenku sblížení všech nekatolických církví na Moravě po vzoru České konfese.²⁸⁵

²⁸⁰ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 95–96.

²⁸¹ SLADKÝ, Jiří. *Jednota bratrská a její působení v Třebíči. Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník VII. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003, s. 80.*

²⁸² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 108–110.

²⁸³ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 133.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 150.

²⁸⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 95.

Narodil se v roce 1571 v Kunštátu. Finančně na tom nebyl špatně. Investoval do všemožných nemovitostí.²⁸⁶ Ještě před vypuknutím třicetileté války napsal dva spisy. V roce 1616 vydal v Praze Spis o bouřkách tělesných i duchovních a o rok později Lazarus redivivus.²⁸⁷

Petrozelín byl dobře informován o situaci, která v Čechách na začátku války probíhala, protože si dopisoval s kutnohorským správcem školy. Díky tomu byla třebíčská veřejnost informována o všem, co se v Čechách dělo.²⁸⁸ V roce 1625 odcházelo hodně kazatelů třebíčského panství do exilu. Petrozelín prozatím ještě zůstal, ale prodal dům na náměstí a přestěhoval se na jejkovské předměstí, aby nebyl moc na očích. V dopise, který odeslal Kateřině z Valdštejna v lednu 1626, se podepsal už jako „bývalý farář třebíčský“.²⁸⁹

Po vydání Obnoveného zřízení zemského byl už donucen uchýlit se do exilu. Emigroval společně s manželi Žerotínovými 27. září 1629 do Vratislavi, kde zastával funkci domácího kněze Kateřiny z Valdštejna. Měl příjemnější život než jiní exulanti, přesto se však po zbytek svého života toužil do Třebíče vrátit. Došlo ale k vypuknutí moru, na který 14. října 1633 zemřel.²⁹⁰ Pár dní předtím mu poslala Kateřina z Valdštejna dopis, ve kterém mu přeje brzké uzdravení a žádá ho, aby jí poskytl informace o moru, nedostatku potravin a vysokých cenách ve Slezsku.²⁹¹

7.1.2. VAVŘINEC JUSTÝN

Vavřinec Justýn patřil k příslušníkům Jednoty bratrské. V roce 1616 se stal posledním správcem třebíčského bratrského sboru.

Narodil se v roce 1570 a byl přibližně stejně starý jako Petrozelín.²⁹² Vlastnil dva domy na Jejkově a zároveň měl pohledávky na více domech ve městě. Během Justýnova působení v Třebíči se Jednota sbližovala s třebíčskými evangelíky.²⁹³

Když manželé Žerotínovi, Jakub Petrozelín a další exulanti v září 1629 emigrovali, byl Justýn nemocný. Do Slezska odjel tedy až po zotavení o měsíc později. Nejdříve bydlel

²⁸⁶ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 77, 82–83.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 89.

²⁸⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 105.

²⁸⁹ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 91.

²⁹⁰ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 196.

²⁹¹ DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3, s. 249–252.

²⁹² BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 77.

²⁹³ Tamtéž, s. 83.

kousek od Vratislavi a od roku 1631 přímo ve městě.²⁹⁴ O vánočních svátcích zde konal bohoslužby pro české exulanty střídavě s Petrozelínem. V roce 1634 odjel do Lednice a za nějaký čas na Slovensko do Skalice a v roce 1641 do Púchova. V Lednici, Púchově a Skalici vznikla nejdůležitější střediska exulantů z řad Jednoty bratrské. Ve Skalici se usídlovalo velké množství exulantů z Třebíče.²⁹⁵ V Púchově působil Justýn jako duchovní správce.²⁹⁶ Zde taky v roce 1648 ve věku 73 let zemřel.²⁹⁷

7.2. PRŮBĚH REKATOLIZACE V TŘEBÍČI

Na třebíčském panství byli nekatolíci, kteří neodešli do exilu, tolerováni a oproti katolíkům měli ve městě stále převahu. Rekatolizace se dala ve městě do pohybu po podání rozsáhlé žaloby polenského děkana Kryštofa Kazimíra Burešovského adresované samotnému císaři Leopoldovi I. Žaloba byla podaná 13. září 1656. Burešovský požadoval radikální zákrok proti městu a vrchnosti a snažil se předložit důkaz o rozsahu kacířství ve městě. Z něj obvinil i městského písaře Jana Suchenia a vrchnostenského úředníka Jana Aydu, ve kterých duchovní vůdce třebíčských nekatolíků.²⁹⁸ Leopold předal žalobu moravskému zemskému hejtmanovi a nařídil mu, aby problém vyřešil.²⁹⁹

Zemský hejtman Gabriel Serényi zahájil komisionální vyšetřování třebíčských kacířů. Úředními komisaři byli probošt Engelbert z Nové Říše a Rudolf Jindřich ze Schaumburka z Moravských Budějovic. Komise pobývala ve městě od 3. do 9. února 1657. Probíhaly výslechy obyvatel za přítomnosti primátora, rychtáře, dvou radních, dvou katolíků z řad měšťanstva a katolického faráře Jana Viktorina Slovati. Přítomen byl i sám žalobce Burešovský. Největší pozornost byla věnována měšťanům z vnitřního města. Komise potvrdila, že město je útočištěm nekatolíků. Závažným problémem bylo, že na třebíčském panství žilo spoustu zběhlých poddaných z Čech.³⁰⁰ Na základě tohoto zjištění byla na náklady vrchnosti do města povolána protireformační komise.³⁰¹

Protireformační komise přišla do Třebíče 8. května 1657.³⁰² V čele stál krajský hejtman Tannazoll. Společně s ním přišli jezuité Martin Lyck, Václav Petráček, Melichar

²⁹⁴ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 197.

²⁹⁵ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 98.

²⁹⁶ SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979, s. 197.

²⁹⁷ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 98.

²⁹⁸ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 127.

²⁹⁹ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 128.

³⁰⁰ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 128–130.

³⁰¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 71.

³⁰² FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 130.

Joška a Jan Boltias.³⁰³ Misionáři se ale ve městě často střídali. Postup rekatolizace byl ve městě pomalý, jelikož se komise setkala s velikým odporem obyvatelstva. Na začátku šedesátých let 17. století činnost misionářů vyvolala třetí a poslední vlnu emigrace. Většina obyvatel místo toho, aby přijala katolickou víru, odjížděla raději do exilu. Třebíčští měšťané museli však zároveň brát v potaz turecké nebezpečí a zhoršení situace v Uhrách, když se rozhodovali, jestli budou emigrovat či ne.

V sedmdesátých letech 17. století dospěl proces rekatolizace do nové fáze. Významným katolickým úspěchem bylo povýšení fary u sv. Martina na děkanství.³⁰⁴ Třebíč se postupně stala městem katolickým.³⁰⁵ Protireformaci hodně pomohl příchod kapucínského řádu do města na počátku osmdesátých let.³⁰⁶

7.3. KATOLIČTÍ FARÁŘI V TŘEBÍČI

Prvním katolickým farářem se stal Václav Bureš.³⁰⁷ Ve funkci působil mezi lety 1638–1651. Byl bakalářem teologie a mistrem svobodných umění.³⁰⁸ Snažil se přesvědčit obyvatelstvo ke katolické víře, avšak jeho úsilí bylo marné.³⁰⁹

V letech 1651–1654 spravoval faru sv. Martina Petr Wlokus.³¹⁰ Do Třebíče přišel z Moravských Budějovic jako schopný organizátor. Měl za úkol obnovit pozice katolické církve tak, jak se mu to podařilo právě v Moravských Budějovicích. Dokázal se postarat o materiální zabezpečení kostela i fary. Vedou se spekulace, že by mohl být autorem první katolické farní kroniky.³¹¹

Mezi lety 1654–1660 působil v Třebíči jako farář Jan Viktorin Slovatius.³¹² Proti nekatolíkům nijak ostře nevystupoval. Funkci zastával v období, kdy ve městě započal rekatolizační proces.³¹³

³⁰³ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 140.

³⁰⁴ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 130–134.

³⁰⁵ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na trebičském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 34.

³⁰⁶ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 150.

³⁰⁷ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 112.

³⁰⁸ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 44.

³⁰⁹ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 112.

³¹⁰ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 44.

³¹¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 53–54.

³¹² ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 44.

³¹³ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 121.

V šedesátých letech na faře sv. Martina působil mezi lety 1660–1662 jako farář doktor teologie Augustin Klaudius Bullas. V letech 1662–1663 byl farářem Karel Erasmus a od roku 1663 do začátku roku 1669 Augustin Geller, který založil matriku zemřelých, do které psal historické glosy. V roce 1669 se farářem stal Václav Vojtěch Kheil.³¹⁴ V roce 1671 byl jmenován děkanem poté, co byla fara u sv. Martina povýšena na děkanství. Kromě toho mu byly podřízeny okolní farnosti.³¹⁵

V roce 1673 se farářem a děkanem stal Alexandr Maxmilián Halibodal. O rok později založil děkanskou matriku. Od roku 1676 funkci faráře a děkana ve městě zastával František Albert Polotorius.³¹⁶ Za jeho působení došlo v červenci 1677 k slavnostnímu vysvěcení svatomartinského chrámu.³¹⁷ V roce 1682 se děkanem a farářem stal Bernard Petr Hoffer, který stál v čele děkanství až do roku 1698.³¹⁸ Během této etapy došlo k příchodu kapucínů a definitivnímu zániku protestanských církví.³¹⁹

V roce 1698 se do čela děkanství postavil Martin Josef Matlocius. Ve funkci faráře a děkana působil až do roku 1727, kdy ve věku 66 let zemřel.³²⁰ Matlocius je autorem kroniky Monumenta Pietatis. Během jeho období ve funkci došlo k rozšíření a přestavbě kostela sv. Martina a Nejsvětější Trojice. Kostelům ve městě a okolí odkázal 7079 zlatých. Od roku 1727 byl farářem František Langfort, který pocházel z Ostravy. Odtud pocházel také další farář a děkan Jakub Cardelli, který ve funkci působil mezi lety 1746–1776. Během tohoto třicetiletého období došlo k přestavbě hlavního oltáře a po ukončení oprav presbytáře k ustanovení kaplana.³²¹

7.4. ŘÁDY A BRATRSTVA

7.4.1. ŘÁD KAPUCÍNŮ

V roce 1684 majitel třebíčského panství František Augustin z Valdštejna odkázal 25 000 zlatých za založení kapucínského kláštera.³²² Koncem 17. století se v Třebíči

³¹⁴ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 44.

³¹⁵ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 134.

³¹⁶ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 45.

³¹⁷ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 134.

³¹⁸ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 45.

³¹⁹ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 150.

³²⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 89.

³²¹ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 45.

³²² BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613–1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 33.

zformoval žebravý řád bratří kapucínů, jehož první stoupenci přišli do města z Jihlavy v roce 1686. Usadili se na Jejkově v místech, kde dříve sídlila Jednota bratrská.³²³

Prvními kapucíny ve městě byli tři kněží a dva bratři. Do města se přistěhovali řeholní představený Chrysogon Budějovický, stavitel Jiří Mnichovský, kazatel Mauric Čech a svěťší Ctibor Fulnecký a Sigmund Jihlavský. Zřídili si kapli pro konání bohoslužeb a už v roce 1686 se v ní konala první mše. O rok později došlo k položení základního kamene na stavbu kláštera, jehož stavba byla dokončena v roce 1690. Kostel Proměnění Páně byl postaven v roce 1693 a téhož roku byl také posvěcen.³²⁴

Kapucíni měli podporu vrchnosti i třebíčské obce. Od vrchnosti během roku dostával konvent čítající 15–20 osob 40 sudů piva, 400 kg hovězího masa, 12 telat, drůbež, téměř 1000 vajec a další potraviny. Obec kapucínům přispívala masem, pivem, kořením a poskytovala jim rovněž almužnu.³²⁵

Příchod kapucínů do města byl významný v tom, že došlo k definitivnímu ukončení protestantského života ve městě. Výborně se dovedli přizpůsobit prostředí, do kterého přišli. Z řad měšťanů si vybírali duchovní otce, kteří pak nad nimi drželi ochrannou ruku. Měšťany si dokázali získat tím, že nezanedbávali a neodbývali kázání.³²⁶

7.4.2. BRATRSTVO SV. ANNY

Laické bratrstvo sv. Anny nechal zřídit při kostelu sv. Martina děkan Matlocius poté, co v roce 1702 dostal souhlas od papeže Klimenta XI. O rok později se vznikem bratrstva souhlasilo i olomoucké biskupství.

Matlocius sám osobně bratrstvu předsedal a skládal pro něj náboženské písně. Za svého zástupce ustanovil kaplana Jana Titelschera.³²⁷ V roce 1707 začalo bratrstvo na vlastní náklady přistavovat k farnímu kostelu sv. Martina kapli sv. Anny, na kterou byla vynaložena částka více než 1000 zlatých.³²⁸

Bratrstvo čítalo v roce 1715 téměř tisíc členů a disponovalo částkou 1800 rýnských zlatých. Členové této organizace pářili k majetkové a společenské špičce města.³²⁹ Bratrstvo mělo kvalitní kněžské vedení, v jehož představenstvu stála řada významných měšťanů. Ke

³²³ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 99.

³²⁴ JOURA, Jiří. *Procházký starou Třebičí počtvrté*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010, s. 40–43.

³²⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 99.

³²⁶ BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebiči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996, s. 150.

³²⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 89.

³²⁸ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebiči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 52

³²⁹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny, s. 89.

zrušení činnosti došlo v roce 1785 z nařízení císaře Josefa II, kdy na základě josefínských reforem byla zrušena všechna bratrstva.³³⁰

7.5. ŽIDÉ V PODKLÁŠTEŘÍ V 17. A 18. STOLETÍ

7.5.1. DĚJINY ŽIDOVSKÉ OBCE DO VZNIKU GHETTA

Počátkem 17. století žili židovští příslušníci se svými rodinami v Podklášteří rozptýleně mezi křesťanskými obyvateli. V porovnání s nimi nebyli nijak zvýhodněni. Během celého 17. století se židovská komunita rozrůstala.³³¹ Židovské sídliště se utvářelo mezi lety 1573–1723.³³² Před třicetiletou válkou žilo v Podklášteří 18 židovských rodin, které představovaly jednu třetinu všech usedlých. Na konci třicetileté války jich bylo už 36 a počtem už mírně převyšovaly křesťanské usedlíky.³³³ V roce 1655 žilo v Třebíči 64 a v roce 1660 to bylo již 127 židovských rodin.³³⁴

Od třicátých let 17. století docházelo k novým povinnostem. Židé, kteří vařili med, museli platit vrchnosti speciální částku, židovské děti nesměly opouštět třebíčské panství, bez svolení vrchnosti se nesměli ženit ani vdávat s partnery z jiných panství a nově bylo také zakázáno pohřbívat na židovském hřbitově cizince. V případě porušení těchto nových pravidel hrozily Židům vysoké finanční pokuty.³³⁵ Od 40. let 17. století měli také povinnost robotovat na panské půdě.³³⁶ V roce 1669 došlo k zásadnímu přelomu v poměru Židů k pozemkové vrchnosti. Bylo dohodnuto, že když Židé zaplatí každoročně 100 zlatých, nemusí pak chodit robotovat či vykonávat další zemědělské práce. Své polnosti poté pronajímali sousedům z blízkých vesnic nebo třebíčským měšťanům, kteří se živili zemědělstvím.³³⁷ Tato dohoda ovlivnila také sousedské vztahy s křesťanskými obyvateli, protože ti roboty zbaveni nebyli.³³⁸

³³⁰ ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997, s. 52.

³³¹ NOVÁČKOVÁ, Eva. Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století. *Židé a Morava VII.*, Kroměříž, 2001, s. 15–16.

³³² FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 22.

³³³ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 57-58.

³³⁴ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII*. Praha: Libri, 2008, s. 675.

³³⁵ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 58.

³³⁶ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 22.

³³⁷ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 60.

³³⁸ NOVÁČKOVÁ, Eva. Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století. *Židé a Morava VII.*, Kroměříž, 2001, s. 15–16.

Židé začali stavět domy až od poloviny 30. let 17. století. Do té doby si kupovali starší křesťanské domy. Stavělo se v Horní židovské ulici (dnešní Blahoslavova). Tyto domy se zapisovaly jako přístavní. Znamenalo to, že se nový dům postavil na zahradě domu starého. Do roku 1654 vyrostlo takto 12 domů. Základní prostorovou a stavební podobu získalo židovské sídliště v Podklášteří ve druhé polovině 17. a první čtvrtině 18. století. Domy se stavěly také na jižní straně Dolní židovské ulice (dnešní L. Pokorného). Byly to stavby s barokními valenými klenbami v přízemí a s dlouhými průchozími předsíněmi. Příčinou rozrůstání byl obrovský příliv židovského obyvatelstva zvenčí ve druhé polovině 17. století.³³⁹ Tento příliv byl spojen s povstáním kozáckého hejtmána Bohdana Chmelnického, které vypuklo v roce 1648 na Ukrajině, a vypovězením židovského obyvatelstva z Vídně v roce 1670.³⁴⁰

7.5.2. DĚJINY ŽIDOVSKÉ OBCE PO VZNIKU GHETTA

V létě roku 1723 hrabě Jan Josef z Valdštejna nařídil oddělit židovské obyvatelstvo od křesťanské většiny. Tento čin udělal o tři roky dříve, než byl císařem Karlem VI. vydán translokační patent, díky kterému byli Židé uzavřeni do ghatt celoplošně.³⁴¹

Hrabě Jan Josef nařídil naprostou separaci pozemkových knih. Do té doby měli křesťané i příslušníci židovského náboženství společný podklášterský purkrecht, který byl založený v roce 1617. Mělo dojít k postavení separačních zdi. To se ale nikdy nestalo a ghetto tak z prostorového hlediska zůstávalo otevřeno vůči křesťanské části. V srpnu roku 1624 byly vypracovány artikuly, které se týkaly židovské samosprávy, volby rabína, pobytu cizího židovského obyvatelstva či zákazu obchodování v neděli a o křesťanských svátcích. Rovněž bylo omezováno povolování sňatků uvnitř ghetta a veškeré obchodní spory se musely řešit pouze ve vrchnostenské kanceláři.³⁴²

Další pohromou se stal familiantský zákon z roku 1726, jehož cílem bylo zabránit početnímu růstu židovské populace v zemi. Rodinu směl založit pouze nestarší syn. V třebíčském ghettu mohlo žít pouze 260 rodin a tento počet nesměl být v žádném případě

³³⁹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 58–60.

³⁴⁰ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 23.

³⁴¹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 61.

³⁴² FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 24–25.

překročen. Rodiny, které měly pouze dcery, byly považovány za „vymazané“. Translokační patent i familiantský zákon přestaly platit po roce 1848.³⁴³

Třebíčské ghetto patřilo k těm početnějším na Moravě, přesto se však nemohlo rovnat střediskům v Mikulově, Boskovicích či Prostějově.³⁴⁴ Jeho poloha leží na sever od městského jádra, od kterého je oddělen řekou Jihlavou.³⁴⁵ Ghetto bylo po všech stránkách hotovým a vyvinutým útvarem. Židovské město mělo dvě přírodní hranice, řeku Jihlavu a příkrou stráň návrší Hrádku. Východní konec ghetta uzavíralo sevření řeky a návrší. Na západní hranici židovští příslušníci sousedili s křesťany. Přes židovské město vedly dvě základní komunikační osy. Během let 1723–1848 přibýlo na sídlišti pouze 15 nových domů, které byly postaveny především na severním okraji a na východním konci ghetta.³⁴⁶ Třebíčská židovská čtvrť je dnes pravděpodobně nejzachovalejším ghettom v Evropě.³⁴⁷

7.5.3. ŽIDOVŠTÍ FAMILIANTI

Bezesporu nejvýraznější židovskou osobností během třicetileté války byl zámožný obchodník Mojžíš Bauer. Kromě toho zastával funkci rychtáře v rodící se židovské samosprávě.³⁴⁸ Jeho služeb v různých obchodních a finančních záležitostech využívala Kateřina z Valdštejna. Bauer opatroval majitelce třebíčského panství luxusní zboží na zahraničních trzích či zprostředkoval prodej přebytků zemědělské produkce panského velkostatku.³⁴⁹ Rovněž byl věřitelem spousty křesťanských řemeslníků ve městě.³⁵⁰ Bauerova rodina patřila k nejstarším v třebíčské židovské komunitě. Patřil jim dům na severovýchodním okraji sídliště. Příjmení Bauer se v židovské čtvrti vyskytovalo ještě v roce 1850.³⁵¹

³⁴³ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 62.

³⁴⁴ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 68.

³⁴⁵ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, s. 295.

³⁴⁶ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 25–26.

³⁴⁷ PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, s. 295.

³⁴⁸ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 89.

³⁴⁹ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 58.

³⁵⁰ FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978, s. 101.

³⁵¹ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 90.

Ve třicátých letech 17. století se do města běžně stěhovali cizinci. Přicházeli z Polska, Ukrajiny, německých zemí či Vídně. Od té doby se v Podklášteří vyskytovala příjmení Polák, Poláček, Lubliner, Krakauer či Wiener.³⁵² Někdy před rokem 1637 se do města dostal muž, kterému obyvatelé říkali Jakob Španiel. Není ovšem jasné, zda tento cizinec opravdu pocházel ze Španělska. V Podklášteří koupil zemědělský grunt od křesťanského hospodáře Jana Tchoře, na němž byla později postavena Nová synagoga a pět dalších domů.³⁵³ Spekuluje se, že přišel do Třebíče obchodovat s císařskou armádou, protože se ve městě nacházel zásobovací sklad. Jakob Španiel je příkladem, že třicetiletá válka kromě útrap přinášela také příležitost k dobrým obchodům.³⁵⁴ Někdy po roce 1670 zemřel a jeho syn Getz Schimerle už za Španěla považován nebyl.³⁵⁵

V jednom z domů na bývalém „španělovském gruntu“ se narodil významný obchodník Löbl Schnabel. Na počátku 18. století obchodoval především s tabákem, který kupoval v brněnském či vídeňském velkoskladu. Následně ho pak v blízkém okolí prodával židovským obchodníkům. Obchod Schnabelovi prosperoval. Na třebíčské poměry se mu dařilo velmi dobře. V roce 1736 se stal rychtářem třebíčské židovské obce, což byla nejvyšší funkce v ghettu. Schnabel vlastnil dům poblíž Staré synagogy. Jeho potomci tam pobývali ještě dalších sto let, než dům vyhořel.³⁵⁶

Pozemkové knihy se o dvou obyvatelích třebíčského ghetta zmiňují jako o tzv. neofytech. Jednalo se o osoby, které se vzdaly judaismu a přestoupily ke katolické víře. Jmenovaly se Abraham Josef a Josef Chaje.³⁵⁷

³⁵² Tamtéž, s. 90.

³⁵³ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 58.

³⁵⁴ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských famíliantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 91–92.

³⁵⁵ FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO, s. 58.

³⁵⁶ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských famíliantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 93.

³⁵⁷ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských famíliantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012, s. 95–96.

ZÁVĚR

Tato práce si kladla za cíl především představit život měšťanů v Třebíči během 17. a první poloviny 18. století z pohledu politického, sociálního, hospodářského, kulturního a náboženského. Město bylo zkoumáno v kontextu třebíčského velkostatku, na kterém od roku 1613 vládli Valdštejnové. Zároveň mělo být na scénu uvedeno několik osobností, které hrály nějakou významnou roli ve městě. Zkoumané období bylo v práci několikrát vyčleněno do tří etap, které byly průběžně srovnávány. Do zkoumané problematiky měl být také zahrnut faktor baroka, které v té době dominovalo po celé Evropě.

Jádro práce začíná třetí kapitolou, jejímž cílem bylo představit život ve městě v oblasti politické. Na základě toho došlo prostřednictvím knižních zdrojů k představení všech majitelů třebíčského panství, kteří od roku 1613 do roku 1760 ve městě působili. Zjistil jsem, že naprostá většina z nich ve městě příliš nepobývala a o stavu panství byla informována z korespondence zámeckého hejtmana, který na správu panství dohlížel. Velikým problémem se pro město ukázala třicetiletá válka. Třebíč několikrát hostila vojenské posádky, které se ve městě zdržovaly i několik měsíců. Řada obyvatel musela ubytovat vojáky ve svých domovech. Pobyt vojáků městskou pokladnu rychle vyčerpával a život ve městě byl velice složitý. Vztahy mezi městskou radou a Valdštejnny byly většinou chladné. V době, kdy na jiných místech docházelo k upevňování katolictví ve městě, zajímala vrchnost spíše otázka ekonomická. Z tohoto důvodu se doposud protestantská Třebíč stala katolickou až mnohem později. Většina Valdštejnů usilovala o to, aby bylo z města vyzískáno co nejvíce peněz. Velký problém nastával v daňové otázce, kdy většina pánů požadovala, aby na město Třebíč spadaly dvě třetiny daňové zátěže z celého panství namísto jedné poloviny. Ne všichni majitelé však měli s měšťany vyostřené vztahy. Vynikající vztahy měli měšťané s Kateřinou z Valdštejna, která se výborně orientovala v otázce politické a náboženské, nebo s Karlem Ferdinandem z Valdštejna, během jehož spravování bylo město zbaveno dvoutřetinové daňové zátěže. Velké problémy se objevily v 18. století, kdy docházelo k častým sporům mezi vrchností a městem, kdy Valdštejnové až příliš zasahovali do kompetencí městské správy. Spory, které se dostaly až k soudu, probíhaly ale také uvnitř samotné vrchnosti. Předmětem sporu bylo to, komu má třebíčské panství po právu patřit. Finance valdštejnských pánů se ukázaly být velmi užitečné z hlediska kulturních staveb. Prostřednictvím vrchnostenských peněz došlo např. k barokní rekonstrukci baziliky sv. Prokopa či ke stavbě kapucínského kláštera.

Sociální problematika byla v práci spojena s demografickým vývojem. K jednotlivým číselným údajům bylo obtížné se dopracovat. Jelikož pro první polovinu 17. století neexistují žádné adekvátní materiály, analyzována byla pouze jeho druhá polovina a první polovina 18. století. Zjištěný celkový počet obyvatel je pouze přibližný. Ukázalo se ale, že mezi dvěma zkoumanými období jejich počet příliš nevzrostl, a naopak došlo ke stagnaci. Na základě lánových rejstříků a valdštejského urbáře byla pro druhou polovinu 17. století vypracována statistika počtu osedlých. Pro první polovinu 18. století byly využity informace o počtu narozených a sňatků. Úmrtnost se mi zpracovat nepodařilo. Sociální vývoj ukázal velkou diferenciaci mezi obyvateli ve městě během třicetileté války. Během následujícího období docházelo postupně ke stagnaci sociální diferenciace a v drtivé většině začala ve městě převládat střední vrstva. V první polovině 18. století tato vrstva i nadále přetrvávala. Nejbohatší byli měšťané, kteří vlastnili várečný dům, v němž vařili pivo a šenkovali víno. Získány byly také číselné údaje, které se týkaly toho, co muselo všechno město odvádět. Z údajů se dá zjistit, že měšťanstvo bylo čím dál tím více finančně zatíženo. Mnoho bohatých měšťanů půjčovalo peníze svým chudším sousedům. Podrobně byly představeny dva měšťanské rody, které měly po celé 17. století zaručené místo uvnitř městské rady. Kromě nich dostali v práci ve stručnosti prostor některé měšťanské elity. Většinou se jednalo o obchodníky.

V otázce hospodářského vývoje byla práce zaměřena především na cechy, protože právě řemeslná výroba byla obživou naprosté většiny měšťanů. Zde jsem čerpal především z jednotlivých archivních inventářů. Podrobně došlo k představení struktury cechu soukenického a tkalcovského. Z práce vyplývají některé výrazné odlišnosti mezi těmito dvěma cechy. Na jednom konci stál bohatý soukenický cech, který sídlil ve vnitřním městě, a na opačném konci stáli chudí tkalci sídlící na jednotlivých předměstích. O ostatních ceších ve městě se zmiňuji jen stručně. Hospodářský vývoj ukázal obrovský nárůst řemeslné výroby uvnitř cechů v 17. století, z nichž některé během 18. století upadaly a některé vzkvétaly. Zemědělstvím a obchodem se zabývalo minimum měšťanů. Obyvatelé, kteří se zabývali těmito odvětvími, patřili ovšem k těm nejbohatším ve městě. Obchodem se zabývali Židé, kteří právě těmto elitám konkurovali.

V oblasti kultury jsem se zaměřil na barokní sloh, ve kterém byly rekonstruovány některé církevní stavby. Rekonstrukce byly prováděny z finančních prostředků městské rady, ale i vrchnosti. Zároveň byly některé stavby v tomto slohu nově postaveny. Zde už finanční prostředky plynuly odjinud. Většina těchto rekonstrukcí nebo staveb proběhla až koncem

17. nebo v první polovině 18. století, kdy probíhal vrchol baroka. Ve městě existovala městská škola s vysokou úrovní, která zajišťovala ve městě vzdělanost. Na základě dostupné literatury jsem sledoval i vývoj školství ve městě. Ze zjištěných informací vyplývá, že už na konci 17. století začala úroveň vzdělanosti výrazně upadat. V první polovině 18. století byla situace ohledně vzdělanosti velice špatná. Prostor byl v mé práci věnován také kronikářům, kteří psali o historii, ale i své současnosti. Byly to postavy, díky kterým se nám dochovalo množství poznatků o městě Třebíč.

Velmi zajímavé bylo sledování náboženského vývoje ve městě. Ještě v první polovině 17. století byla Třebíč nekatolická. Protestantismus nadále převládal i po vydání Obnoveného zřízení zemského pro Moravu, a dokonce i po skončení třicetileté války. Důvodem bylo to, že vrchnost náboženskou problematiku příliš neřešila. Otázka náboženská se začala řešit až v polovině padesátých let 17. století, kdy byla na místní protestanty podána stížnost adresovaná přímo samotnému císaři. V Třebíči působila inkviziční komise, ta ale příliš efektivní nebyla. Katolíci začali mít ve městě převahu až po příchodu kapucínského řádu. Kapucíni byli měšťanům velice nakloněni. Představují rovněž jednotlivé faráře a děkany, kteří působili ve městě v průběhu 17. a první poloviny 18. století. Vypozoroval jsem, že oproti 18. století se v 17. století hodně často střídali. Sledována byla také problematika židovského obyvatelstva. Dospěl jsem k závěru o jejich poklidném soužití s křesťany a o jejich strmém populačním nárůstu ve druhé polovině 17. století. Příčinou tohoto nárůstu byly události odehrávající se v zahraničí. V Třebíči bylo ve dvacátých letech 18. století vybudováno židovské ghetto. Stalo se tak dřív, než se budování ghetta stalo celoplošným nařízením.

Zpracování této bakalářské práce je velice obsáhlé a mohlo by být i obsáhlejší. Podrobněji by se např. dalo zaměřit na problematiku rekatolizace ve druhé polovině 17. století či celý náboženský vývoj daného období. Hluběji by se mohla samozřejmě zpracovat židovská problematika nebo problematika řádu kapucínů ve městě. Na práci lze také navázat dějinami druhé poloviny 18. a 19. století. Více do hloubky by se dala zpracovat i historie rodu Valdštejnů na trebičském panství.

SUMMARY

This bachelor thesis examines the history of western Moravia city Trebic during the 17th and the first half of 18th century. Examined period is connected to the famous Waldstein family which owned the city in that time. The goal of my bachelor thesis was to present the life in Trebic from the political, social, economic, cultural and religious sides during the examined period. According to those topics, the work is divided into chapters. The political part is connected mainly to Waldstein family and their decisions, whose has led into the disputations between the city and the rulers especially in the first half of the 18th century. Social development had shown enormous differentiation amongst the inhabitants of Trebic during the Thirty Year's War, which were used very well by two burgher families to achieve chief role inside the city council until the end of 17th century. During the following years the social differentiation stagnated, and the middle class was slowly rising inside the city. The economic development had shown an enormous advance in craftsmanship especially inside city guilds during the 17th century and the 18th century. The work has proved, that the agricultural and trade were not common in Trebic during the examined age. The city was very active in baroque architecture. The thesis has proven the fall of education after the Thirty Year's War. Religious study has proven the contrast between Protestantism and Catholicism in the first half of the 17th century. Catholicism in Trebic settled considerably slower than in other cities. Another problem which Trebic had to deal with was an enormous growth of Jewish inhabitants during the second half of the 17th century. Throughout the entire thesis, three historical stages and their differences are discussed. Thirty Year's war, recolonization and the age of the disputations between city and its rulers.

BIBLIOGRAFIE

1.) Primární prameny

a.) Archiválie

AYDA, Jan. *Urbář z roku 1654*. Moravský zemský archiv Brno, fond F 200 Velkostatek Třebíč, i.č. 134.

SCHELLHORN, Jan Jakub. *Pamětní spis z věže kostela sv. Martina*. Státní okresní archiv Třebíč, fond Archiv města Třebíče, sign. 401

Státní okresní archiv Třebíč, fond Cechy, sign. CS7, fol. 133b. *Pamětní kniha bratrstva soukenických tovaryšů*.

2.) Sekundární prameny

a.) Periodika

CIEŠLAK, Leszek. Třebíčský tkalcovský cech do konce 20. let 18. st. In: *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník VII.*, 2003. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003. ISBN 80-7275-045-3

CIEŠLAK, Leszek. Ze života třebíčských soukenických tovaryšů v 17. a na poč. 18. st. In: *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník VIII.*, 2004. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2004. ISBN 80-7275-053-4

FIŠER, Rudolf. Poddanské město Třebíč ve druhé polovině 17. století. *Časopis Matice moravské 1971*, č. 3. Brno, 1971.

NOVÁČKOVÁ, Eva. Soužití křesťanů s židovskými komunitami v Třebíči, Moravských Budějovicích a Jemnici v 16. a 17. století. *Židé a Morava VII.*, Kroměříž, 2001. ISBN 80-85945-21-5

PADRNOŠOVÁ, Jitka. Vývoj školské správy do tereziánských reforem na Moravskobudějovicku, Jemnicku a Třebíčsku. In: *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník IX.* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2005. ISBN:80-7275-062-3

SLADKÝ, Jiří. Jednota bratrská a její působení v Třebíči. In: *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník VII.* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 2003. ISBN 80-7275-045-3

TURECKÝ, Petr. Přestavba třebíčské baziliky v letech 1725-1733. In: *Západní Morava: Vlastivědný sborník ročník III.* Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 1999. ISSN 1211-8931

b.) Literatura

BEČKOVÁ, Jana. *Erby na třebíčském zámku: katalog erbovních znamení a šlechtických rodin na třebíčském zámku*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2004. ISBN 80-86894-00-2.

BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613-1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-86894-10-2.

BLAŽÍČEK, Oldřich J. *Cestami umění: sborník prací k poctě šedesátých narozenin Antonína Matějčka*. V Praze: Melantrich, 1949.

BOUČKOVÁ, Marie. *Cech pekařů Třebíč*. Inventář fondu, Třebíč, 1961.

BURIAN, Ilja. *Dějiny protestantismu v Třebíči a v Horních Vilémovicích*. Třebíč: Arca JiMfa, 1996. ISBN 80-85766-69-8.

DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna I*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3.

DVORSKÝ, František Ivan, ed. *Listy paní Kateřiny z Žerotína, rozené z Valdštejna II*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. Historický archiv, č. 3.

DVOŘÁK, Rudolf. *Vlastivěda moravská*. V Brně: Nákladem Musejního spolku, 1900.

FIŠER, Rudolf, Eva NOVÁČKOVÁ a Jiří UHLÍŘ. *Třebíč: dějiny města*. V Brně: Blok, 1978.

FIŠER, Rudolf, Emanuel RANNÝ a Libor TEPLÝ. *Třebíč: město a čas*. Třebíč: FiBox, 1996.

FIŠER, Rudolf a PUCHNAR, František. *Bazilika sv. Prokopa v Třebíči*. Brno: FOTEP, 2003

FIŠER, Rudolf. *Bazilika sv. Prokopa, židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči*. Praha: Foibos, 2009. Světové památky UNESCO. ISBN 978-80-87073-18-6.

FIŠER, Rudolf. *Třebíč: příběhy židovských familiantů*. Třebíč: Pro Městské kulturní středisko Třebíč vydalo vydavatelství FiBox, 2012. ISBN 978-80-85571-21-9.

FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-907226-1-3.

- JANÁK, Jan. *Třebíč: dějiny města II.* V Brně: Blok, 1981.
- JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí.* Třebíč: Amaprint Kerndl, 2004. ISBN 80-239-3994-7.
- JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí podruhé.* Třebíč: Amaprint Kerndl, 2006. Historická Třebíč. ISBN 80-239-7412-2.
- JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí potřetí.* Třebíč: Amaprint Kerndl, 2008. ISBN 978-80-254-4243-2.
- JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí počtvrté.* Třebíč: Amaprint Kerndl, 2010. ISBN 978-80-904496-5-7.
- KELLER, Karel. *Třebíč: dějiny města v datech.* V Třebíči: Prirecmont, 1997.
- KLÍMA, Arnošt. *Manufakturní období v Čechách.* Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1955.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech kovářů Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech mlynářů Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech mydlářů Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech punčochářů Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech řezníků Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech soukeníků Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech ševců Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech tkalců Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1961.
- KOCINOVÁ, Marie. *Cech jirchářů Třebíč.* Inventář fondu, Třebíč, 1963.
- KUBEŠ, Adolf. *Dějepis města Třebíče.* Třebíč: J.F. Kubeš, 1874.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII.* Praha: Libri, 2008.
- MATĚJEK, František, ed. *Lánové rejstříky Jihlavského a Znojemského kraje z let 1671-1678.* Praha: Tisková, ediční a propagační služba místního hospodářství, 1983. Knižnice Jižní Moravy, sv. 8.
- NIKODÉM, Vilém. *Dějiny města Třebíče: období 1468-1660.* V Třebíči: J. Lorenz, 1931.

ODLOŽILÍK, Otakar. *Karel Starší ze Žerotína: 1564-1636*. V Praze: Melantrich, 1936. Historica (Melantrich).

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-33-1.

PEŘINKA, František Václav, DVORSKÝ, František, ed. *Vlastivěda moravská*. V Brně: Musejní spolek, 1906.

RYPÁČEK, František Jaroslav. *Kronika Eliáše Střelky a pokračovatelů*. Programm c. k. státního gymnasia v Třebíči vydaný ředitelstvím ústavu na konci školního roku 1891-1892, Třebíč, 1892.

SAMEŠ, Čeněk. *Stručné dějiny města Třebíče*. Třebíč: Městský národní výbor, 1979.

ZEJDA, Radovan. *Dějiny chrámu sv. Martina v Třebíči*. Třebíč: Arca JiMfa, 1997. ISBN 80-85766-79-5.

OBRÁZKOVÉ PŘÍLOHY

Obr. 1 Třebíč na mapě valdštejnského panství v roce 1720

Obr. 2 Pohled na Třebíč kolem roku 1720

Obr. 3 Pohled na třebíčský zámek

Obr. 4 Třebíčský zámek

Obr. 5 Inventáře jednotlivých cechů

Obr. 6 Kniha bratrstva soukenických tovaryšů

Obr. 7 Opis kroniky Jana Suchenia

Obr. 8 Spis Jana Jakuba Schelhorna

Obr. 9 Kostel sv. Martina z Tours s věží

Obr. 10 Pohled na věž

Obr. 11 Bazilika sv. Prokopa

Obr. 12 Portál baziliky sv. Prokopa

Obr. 13 Kostel Nejsvětější Trojice

Obr. 14 Kapucínský kostel a klášter na Jejkově

Obr. 15 Stará (Přední) synagoga

Obr. 16 Nová (Zadní) synagoga

Obr. 17 Židovské město – ulice Blahoslavova

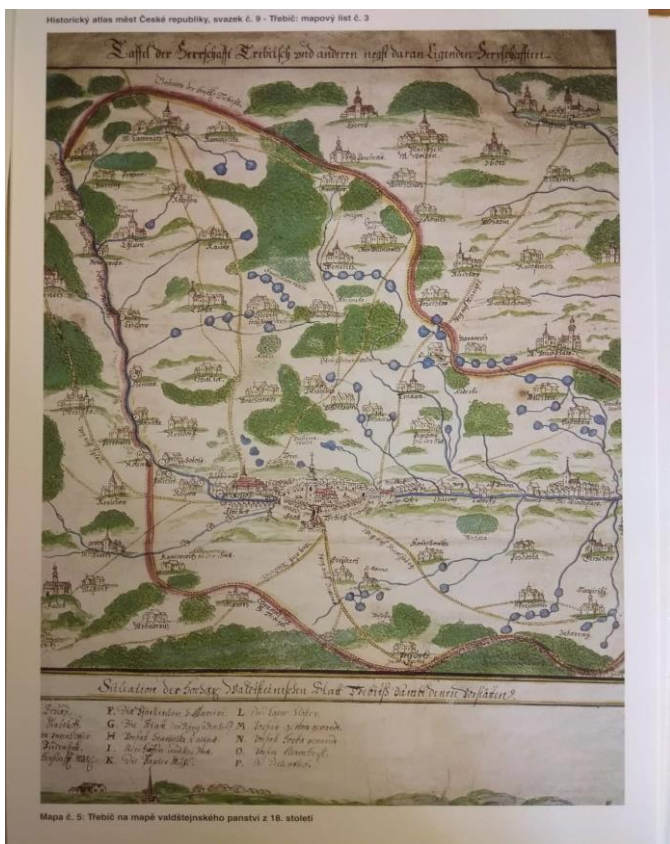
Obr. 18 Kaple sv. Jana Nepomuckého (Kostelíček)

Obr. 19 Vnitřní interiér kostela sv. Martina z Tours

Obr. 20 Vnitřní interiér baziliky sv. Prokopa

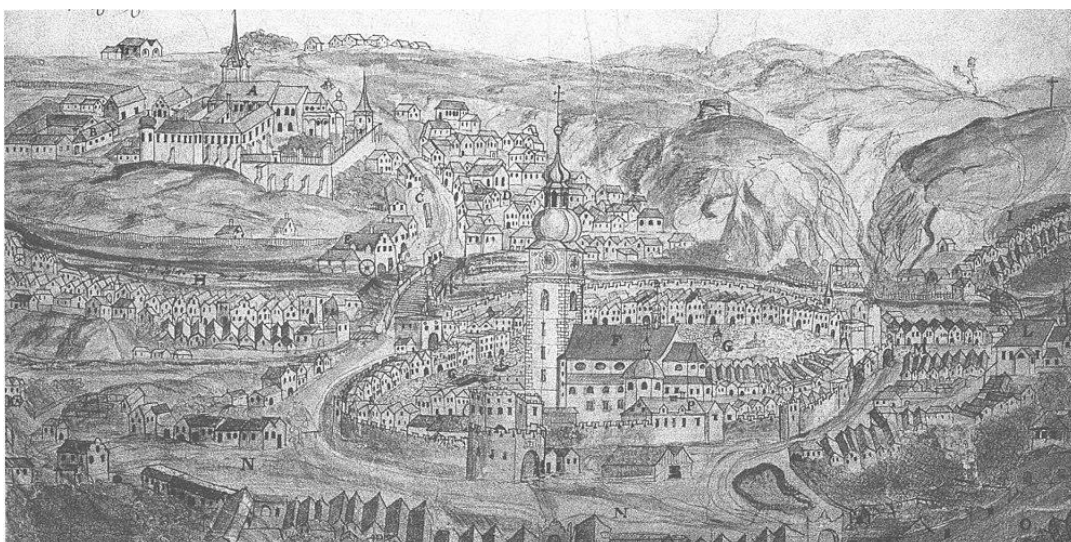
Příloha č. 1

Třebíč na mapě valdštejnského panství.³⁵⁸

Příloha č. 2

Pohled na Třebíč kolem roku 1720.³⁵⁹

³⁵⁸ BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613-1945: historie starobylého českého rodu na třebíčském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny, s. 17.

³⁵⁹ AUTOR NEUVEDEN. *wiki.eanswers.net* [online]. [cit. 14.4.2019]. Dostupný na WWW: <https://wiki.eanswers.net/cs/T%C5%99eb%C3%AD%C4%8D>.

Příloha č. 3

Pohled na třebíčský zámek.³⁶⁰

Příloha č. 4

Třebíčský zámek.³⁶¹

³⁶⁰ Z ARCHIVU AUTORA.

³⁶¹ Z ARCHIVU AUTORA.

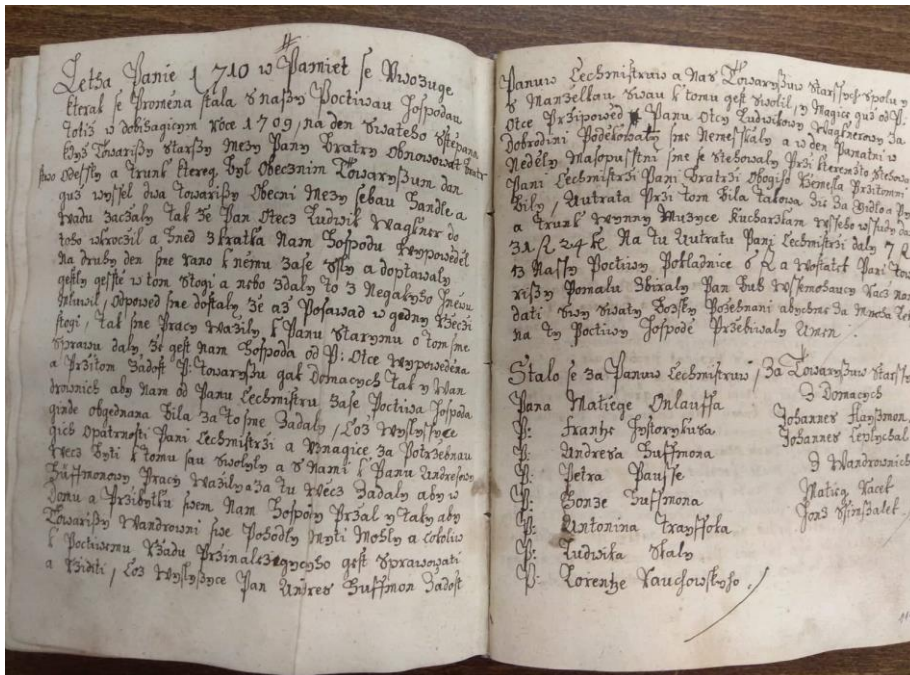
Příloha č. 5

Inventáře jednotlivých cechů.³⁶²

Příloha č. 6

Kniha bratrstva soukenických tovaryšů.³⁶³

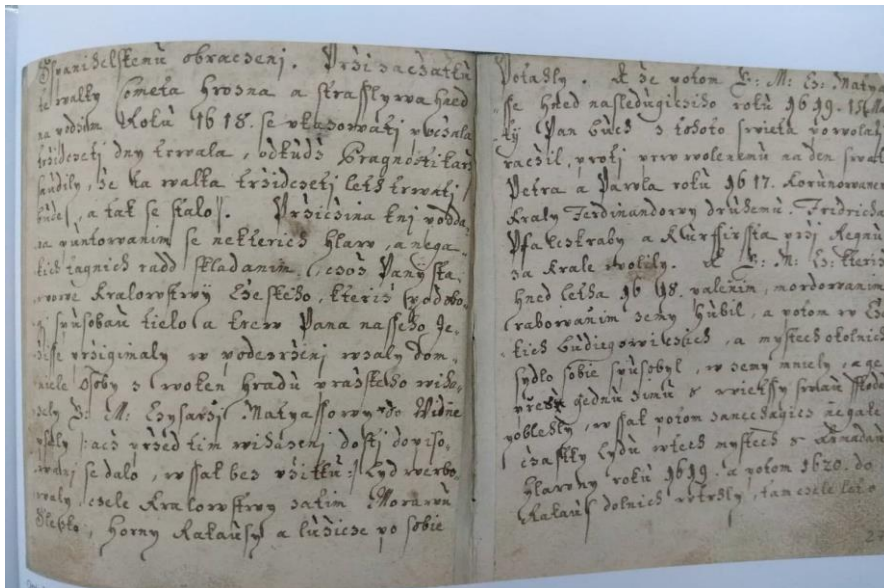

³⁶² Z ARCHIVU AUTORA.

³⁶³ Z ARCHIVU AUTORA.

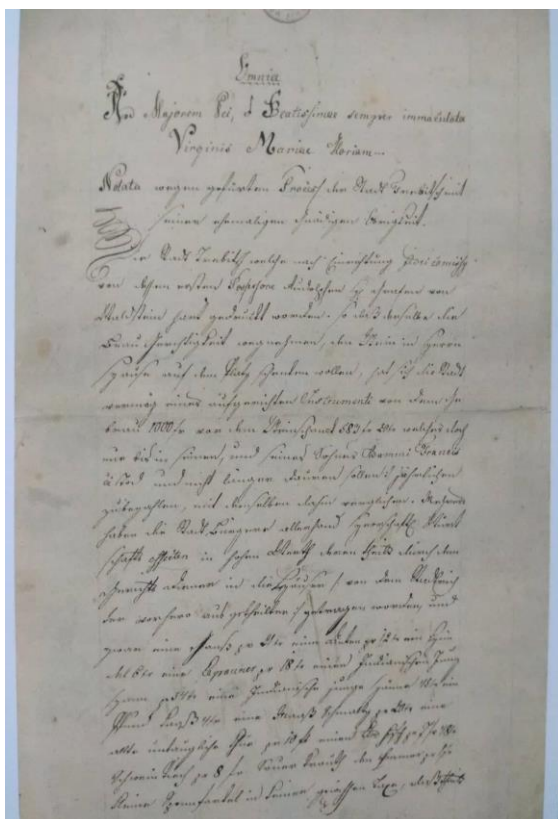
Příloha č. 7

Opis kroniky Jana Suchenia.³⁶⁴

Příloha č. 8

Spis Jana Jakuba Schelhorna.³⁶⁵

³⁶⁴ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-907226-1-3, s. 67.

³⁶⁵ FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-907226-1-3, s. 83.

Příloha č. 9

Kostel sv. Martina z Tours s věží.³⁶⁶

Příloha č. 10

Pohled na věž.³⁶⁷

³⁶⁶ AUTOR NEUVEDEN. *zaseka.cz* [online]. [cit. 14.4.2019]. Dostupný na WWW: <http://www.zaseka.cz/vylety?start=20>.

³⁶⁷ AUTOR NEUVEDEN. *joseph1699.cz* [online]. [cit. 23.4.2019]. Dostupný na WWW: <https://www.joseph1699.cz/mestska-vez>.

Příloha č. 11

Bazilika sv. Prokopa.³⁶⁸

Příloha č. 12

Portál baziliky sv. Prokopa.³⁶⁹

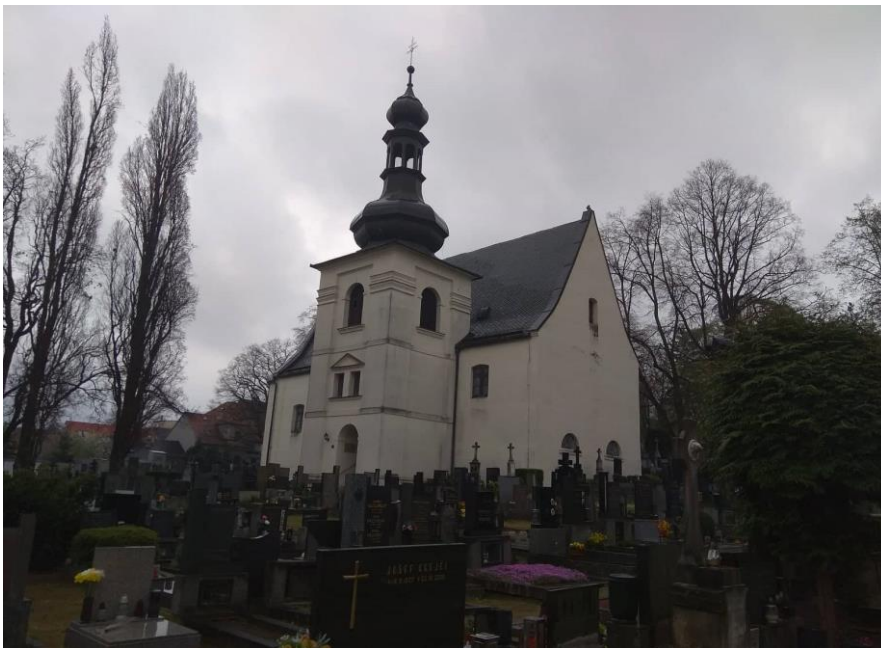

³⁶⁸ Z ARCHIVU AUTORA.

³⁶⁹ Z ARCHIVU AUTORA.

Příloha č. 13

Kostel Nejsvětější Trojice.³⁷⁰

Příloha č. 14

Kapucínský kostel a klášter na Jejkově.³⁷¹

³⁷⁰ Z ARCHIVU AUTORA.

³⁷¹ Z ARCHIVU AUTORA.

Příloha č. 15

Stará (Přední) synagoga.³⁷²

Příloha č. 16

Nová (Zadní) synagoga.³⁷³

³⁷² Z ARCHIVU AUTORA.

³⁷³ Z ARCHIVU AUTORA.

Příloha č. 17

Židovské město – ulice Blahoslavova.³⁷⁴

Příloha č. 18

Kaple sv. Jana Nepomuckého (Kostelíček).³⁷⁵

³⁷⁴ Z ARCHIVU AUTORA.

³⁷⁵ Z ARCHIVU AUTORA.

Příloha č. 19

Vnitřní interiér kostela sv. Martina.³⁷⁶

Příloha č. 20

Vnitřní interiér baziliky sv. Prokopa.³⁷⁷

³⁷⁶ AUTOR NEUVEDEN. *trebimartin.cz* [online]. [cit. 21.4.2019]. Dostupný na WWW: <http://www.trebimartin.cz/>.

³⁷⁷ AUTOR NEUVEDEN. *mesto-trebic.cz* [online]. [cit. 21.4.2019]. Dostupný na WWW: <http://www.mesto-trebic.cz/bazilika-sv-prokopa.php>.

Seznam zdrojů obrázků

a.) Vlastní zdroje

Z ARCHIVU AUTORA

b.) Literatura

BEČKOVÁ, Jana. *Valdštejnové a Třebíč 1613-1945: historie starobylého českého rodu na trebičském panství*. Třebíč: Muzeum Vysočiny Třebíč, 2008. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-86894-10-2.

FIŠER, Rudolf. *Třebíč: paměť kláštera a města*. Třebíč: MKS Třebíč, 2018. Edice Vysočiny. ISBN 978-80-907226-1-3.

c.) Internetové zdroje

AUTOR NEUVEDEN. *joseph1699.cz* [online]. [cit. 23.4.2019]. Dostupný na WWW: <https://www.joseph1699.cz/mestska-vez>.

AUTOR NEUVEDEN. *mesto-trebic.cz* [online]. [cit. 21.4.2019]. Dostupný na WWW: <http://www.mesto-trebic.cz/bazilika-sv-prokopa.php>.

AUTOR NEUVEDEN. *trebicmartin.cz* [online]. [cit. 21.4.2019]. Dostupný na WWW: <http://www.trebicmartin.cz/>.

AUTOR NEUVEDEN. *wiki.eanswers.net* [online]. [cit. 14.4.2019]. Dostupný na WWW: <https://wiki.eanswers.net/cs/T%C5%99eb%C3%AD%C4%8D>.

AUTOR NEUVEDEN. *zaseka.cz* [online]. [cit. 14.4.2019]. Dostupný na WWW: <http://www.zaseka.cz/vylety?start=20>.